een uitgave van de
Vereniging voor Pieters- &
Academiewijk en Levendaal-West
www.palleiden.nl

HART VAN DE STAD KRANT

IN DIT NUMMER O.M.: *Slagerij van der Vooren • De groenling • In gesprek met Trudy Kwik • Imkeren in de stad • Jaar van het Dak • Love letter to Leiden • Grootschalige horeca op de Langebrug? • Aanlichten Pieterskerk*

Het vroegere theehuisje in het Van der Werfpark (jaren '20), fotograaf onbekend

UITNODIGING Vereniging voor Pieters- en Academiewijk en Levendaal-West (PAL leiden)

WIJKBORREL 21 SEPTEMBER

Het bestuur van wijkvereniging PAL Leiden nodigt u van harte uit voor de jaarlijkse wijkborrel. Deze wordt gehouden op:

- zaterdag 21 september
- van 16.30 – 18.30 uur
- in Kamerlingh Parktuin & Café, Van der Werfpark

Dit is dé gelegenheid om met elkaar te praten en zaken aan te kaarten die u aan het hart gaan.

PAL LEIDEN
sinds 1976

Namens het bestuur,
Aart Martin de Jong
Voorzitter

Nummer 156
september 2019
oplage 3000
Redactie Marjolijn Pouw
Charlotte Boschma
Els Olden
Carla van der Poel

De volgende krant verschijnt half december 2019. Inlevering van stukken uiterlijk 7 november via redactieHvdS@palleiden.nl.

DE WIJKVERENIGING IN TIJDEN VAN BURGERPARTICIPATIE

door Marjolijn Pouw

Aart Martin de Jong en Fred van der Loo lichten hun werkwijze toe

In de ledenvergadering van april kwam onder meer de werkwijze van de wijkvereniging aan de orde. Onze wijk beslaat een betrekkelijk groot deel van de binnenstad. Hij omvat de Pieterswijk, de Academiewijk en Levendaal West, met daarin een aantal kleinere buurten zoals Breestraat, Garenmarkt, Noordeinde en het Pieterskwartier. Deze buurten lopen in elkaar over, maar wat er speelt verschilt soms nogal. Neem de opknapbeurt van de Rembrandtbrug waarover vorig jaar veel te doen was, of de herinrichting van de Garenmarkt. Bewoners van de Weddesteeg verzetten zich tegen de nieuwe kleur van de brug over het Galgewater, op de Garenmarkt maakte men zich zorgen over de inrichting van het aangrenzende plein als de parkeergarage daaronder klaar was. In het verleden zouden bewoners van deze buurten het bestuur van de wijkvereniging hebben gevraagd om in actie te komen en met de gemeente een oplossing te bepalen, nu namen ze zelf het initiatief en haalden de wijkvereniging erbij om gezamenlijk de strategie voor een haalbare en acceptabele oplossing uit te werken. Aart Martin de Jong (voorzitter) en Fred van der Loo (secretaris / penningmeester) praten over de veranderende werkwijze met Marjolijn Pouw.

Het bestuur in de Ledenvergadering van april 2019, foto Sonja Wagemans

De tijden veranderen

Aart Martin de Jong: 'Buurtaangelegenheden aan bewoners overlaten ligt voor de hand in een tijd waarin steeds minder van bovenaf bepaald wordt en bewoners door de gemeente meer en meer bij de ontwikkeling van hun omgeving worden betrokken. Het effect op onze wijk van stadsomvattende zaken, zoals parkeren, duurzaamheid, vergroening, klimaat, bepaling van leefregels, of ruimtelijke ordening bespreken we als wijkverenigingen nog steeds met de gemeente, maar bij specifieke buurtzaken volgen we een andere lijn. Als we het signaal krijgen dat er wat gaande is adviseren we bewoners om zelf het initiatief te nemen en medestanders in de buurt te zoeken voor draagvlak. We zetten zo nodig een werkgroep met hen op, of bespreken de acties.'

Fred van der Loo: 'Statutair stelt de wijkvereniging zich ten doel: "de bevordering van de leefbaarheid en het welzijn van de wijk en haar bewoners in de ruimste zin van het woord." Dat kun je op verschillende manieren invullen en dat gebeurde in de loop van de jaren natuurlijk ook. Als er vroeger in een buurt problemen waren met bestrating, verlichting, vuilstort, dealen of foutparkeren dan pakte men de telefoon en werd de wijkvereniging erbij gehaald. Bewoners kunnen zulke zaken tegenwoordig veel makkelijker zelf regelen via het Meldpunt Woonomgeving, de BOA of de wijkagent. Alles op afstand willen regelen is niet meer van deze tijd. We hebben er de ruimte ook niet voor, we zijn een vrijwilligersorganisatie en hebben onze handen vol aan overleg met de gemeente en in de binnenstad opererende netwerkorganisaties over zaken die de hele gemeente betreffen. Ons gaat het in mindere mate om individuele problemen in de directe woonomgeving, we richten ons in de eerste plaats op datgene wat gevolgen heeft voor een groot deel van een buurt of onze hele wijk.

Aart Martin de Jong: 'Het bestuur concentreert zich in toenemende mate op gemeentelijke beleidsplannen en het effect op wonen. We draaien mee in gemeentelijke denktanks, participatie- en evaluatiebijeenkomsten, overleg en gesprekken met belangenbehartigers of netwerkorganisaties zoals winkeliersverenigingen, RAP, Stadslab, Singelpark en studentenverenigingen. Je kunt niet overal bij zijn en de behartiging van specifiek buurtbelang kun je beter aan bewoners overlaten. Zij kennen elkaar en weten wat ze willen maar ook waar ze op tegenstand zullen stuiten en wat je kunt doen om mensen over de streep te halen. Het is niet zonder risico. Hoe houd je het overzicht? Hoe verhouden de wensen van bewoners zich tot het algemeen belang en het beleid van de gemeente? Hoe ga je om met tegengestelde belangen? Hoe communiceer je met je achterban?'

Fred van der Loo: 'Het werkt nog niet altijd even goed. In een reflex sturen mensen nog vaak een mail naar info@palleiden.nl met de vraag om het een of andere probleem even op te lossen. Ze zijn teleurgesteld als we het niet meteen van ze overnemen, maar onze tijd is beperkt en onze invloed ook. Wat voor de een de oplossing is,, kan een steen des aanstoots zijn voor de ander. Je loopt al gauw het risico in de rol van rijdende rechter te belanden. Het is van belang dat mensen eerst in hun eigen omgeving nagaan of hun ideeën gedeeld worden voor ze met plannen komen.
De gemeente heeft bijvoorbeeld een budget voor initiatief dat verbondenheid in de stad stimuleert. Je kunt subsidie krijgen voor de aanleg van een gemeenschappelijke tuin in een verloren hoekje, of de plaatsing van bloembakken en bankjes. Die stuiten

overigens vaak weer op tegenstand vanwege het risico van hangjongeren.
Wij weten de weg, we kunnen bewoners met aanwijzingen op weg helpen en ze in contact brengen met de ambtenaren die subsidieverzoeken behandelen. Bij evenementen kunnen we proberen om overlast beperkt te houden door met alle betrokkenen te bekijken hoe dat het beste kan, of de gemeente aan te geven dat de grens bereikt is. Ook kunnen we helpen bij de opstelling van zienswijzen en bezwaarschriften, of zelf bezwaar maken. We hebben in de loop van de jaren een schat aan ervaring opgedaan.
Het zal niet altijd het gewenste effect hebben, want oplossingen moeten in het beleid passen, of het nu om de gemeentelijke omgevingsvisie gaat, de parkeervisie of onze eigen wijkvisie. Maar je kunt altijd een poging wagen.'

Ledenvergadering april 2019, nieuw bestuurslid Wim Brugman stelt zich voor, foto Sonja Wagemans

Aart Martin de Jong: 'Ook als je bij de autoriteiten geen gehoor vindt, kun je ons inschakelen. Meldingen verdampen soms en wij kunnen dat in ons netwerk aankaarten. Wij kennen de wegen en kunnen signaleren waar de schoen wringt. Wij kunnen ons netwerk inzetten. Zo hebben we bij de verkamering van de Langebrug met andere binnenstadswijken bij de gemeente gedaan gekregen dat er per wijk een quotum is vastgesteld en dat vergunningen om woonhuizen in kamers op te delen niet meer zo makkelijk verleend worden. We zijn er nog niet uit met het sluipverkeer in deze nauwe straat, zwaar vrachtverkeer en andere verkeersstromen. Oo k daar zal een oplossing voor komen, al helpt het niet dat de gemeente een vergunning overweegt voor een erg groot Chinees/Thais restaurant in de kelder van het oude ABN Amro gebouw op de Langebrug. Gaan mensen daarheen wandelen? Hoe gaat de bevoorrading in die smalle straat? Is er nog geen horeca genoeg?

Te veel en te zwaar verkeer door onze wijk geldt overigens ook op andere plaatsen. Er worden veel te veel ontheffingen verleend. Toch gebeuren er ook goede dingen. De gemeente heeft gelukkig meer oog gekregen voor de balans tussen het economische belang en het belang van (vaste) bewoners. Natuurlijk, er moet wat te doen zijn in een stad en daar heb je economische activiteit voor nodig: horeca, toerisme en evenementen waar toeristen op af komen. Maar zonder ons als reguliere bewoners zal de stad al gauw aan bloedarmoede lijden. Met alleen studenten en expats als klant hebben winkels te weinig rendement en dreigen voorzieningen te vervallen.

Bevoorrading op de Doezastraat, foto Marjolijn Pouw

Wonen moet dus een hogere prioriteit krijgen op de agenda van het stadsbestuur. De laatste jaren lag de nadruk veel te veel op de vermaaksindustrie, de bevordering van evenementen voor dagjesmensen en grootschalige projectontwikkeling. Wat heeft dat voor effect gehad? Is er genoeg emplooi voor al die ketens die voorrang hebben gekregen? Veel kleinere winkels legden het loodje. Bijeenkomsten met de gemeente verzandden vaak in eenrichtingsverkeer, waarbij vooral sprake was van informatie. Inspraak van burgers wordt bevorderd, maar in de praktijk zie je vaak maar weinig terug van je inbreng. Er valt dus nog veel te verbeteren en ook dat vraagt veel aandacht van ons als bestuur. •

steun het Leids Carillon Genootschap

Het muzikale hart van de stad

Als het carillon van het stadhuis of de Lodewijkskerk speelt, slaat het muzikale hart van de stad. Help mee om dat hart levend te houden en word donateur voor € 25 per jaar!
leidscarillongenootschap@gmail.com
www.leidscarillongenootschap.nl

BESTUUR

IN GESPREK MET TRUDY KWIK

door Adri Klaassen en Marjolijn Pouw

Het aantal evenementen groeit met de dag, er lijkt geen einde aan te komen. De landelijke pers en het Leidsch Dagblad schreven al eerder over het ongenoegen van binnenstadbewoners; evenementen beginnen een plaag te worden. Dat bewoners minder evenementen willen weten we dus, maar hoe denken de mensen wier broodwinning het is erover? We spraken met Trudy Kwik van Kwik Events & Relatiemarketing, organisator van onder meer Foodtruckfestival Rrrollend Leiden.

Kwik Events

Kwik Events bestaat zo'n negentien jaar. Voor ze met haar bedrijf begon werkte Trudy Kwik jarenlang bij DHL. Het werk was leuk, maar ze wilde wat anders. Het organiseren van conferenties en studiedagen voor de zakelijke markt lag haar goed en ze begon voor zichzelf. Kwik Events is intussen uitgegroeid tot een landelijk opererend bedrijf, gespecialiseerd in B2B, ofwel Business-to-Business. In de loop van de jaren zijn ze de kern van Kwik Events geworden. Kwik Events werkt tegenwoordig door het hele land voor nationaal en internationaal opererende bedrijven en Trudy is al lang geen ZZP-er meer. Ze geeft leiding aan een aantal goed opgeleide, gespecialiseerde medewerkers.

Trudy Kwik, © Kwik Events Leiden

Wat is het geheim van jullie succes?

Trudy Kwik: 'Empathie, flexibiliteit en communicatie. Je moet goed naar je opdrachtgever kunnen luisteren en begrijpen wat deze met een event wil bereiken. Neem een gemiddeld ROC met zo'n 1500 man personeel. Het bestuur wil de medewerkers informeren over nieuwe plannen. Dat kan integratie zijn na een fusie, concentratie van opleidingen of een nieuwe onderwijsaanpak. Wij gaan dan met onze opdrachtgever om tafel en inventariseren de wensen. Wat heeft men voor ogen? Met welk doel? Welke locatie past erbij? Wat mag het kosten? Wat verwachten de bezoekers? Is dat reëel? Je moet je in kunnen leven in de opdrachtgever maar ook in de bezoeker en kunnen aangeven of iets werkt en bij de beoogde locatie past.

Nee bestaat niet voor een ondernemer, maar soms lopen dingen anders dan je zou verwachten. Een opdrachtgever wil iets op een plaats waar dat niet kan of ma, en dan moeten de verwachtingen bijgesteld worden. Soms krijg je de vergunning niet op tijd rond, of er loopt wat anders mis. Een leverancier komt te laat, de techniek zit tegen, een van de artiesten valt op het allerlaatste moment uit…Dan moet je improviseren en vooral je geduld niet verliezen of kwaad worden, want dat werkt averechts. Je zult ervan uit moeten gaan dat het allemaal wel op zijn pootjes terecht komt.

Het gaat niet alleen om de organisatie van "een feestje", je hebt een goed gevoel nodig voor wat past. Als een bedrijf moet sluiten, of een afdeling wordt afgestoten, dan zul je rekening moeten houden met de frustratie en het verdriet van je klanten. Je geeft in zo'n bijeenkomst ruimte om afscheid te nemen en mensen te bedanken. Dat maakt veel emotie los. Die moet je kunnen kanaliseren en opvangen. Je kunt dit werk niet doen zonder gevoel.

Communicatieve vaardigheden helpen ook en een optimistische instelling. Daar heb ik mijn medewerkers op uitgekozen.'

Binnensteden fungeren steeds meer als decor voor ontspanning en vertier van bezoekers. In onze wijk is het op een aantal plaatsen regelmatig bal en niet elke bewoner heeft daar plezier in. Evenementen gaan nogal eens gepaard met vervuiling, afsluitingen en herrie. Hoe zie jij dat?

Trudy Kwik: 'Er is de laatste jaren nogal wat veranderd. Het aantal evenementen is fors toegenomen en er is sprake van schaalvergroting. Koninginnedag was vroeger een vrije dag met straatfeesten in de buurten. Koningsdag is nu uitgegroeid tot een grootschalig evenement door de hele binnenstad. Dat geldt ook voor 3-Oktober en in mindere mate voor de Lakenfeesten. Op zulke dagen liggen er pontons in de grachten met geluidsinstallaties die veel meer dan 90 DB aankunnen, overal staan standjes met consumpties, straten en pleinen worden afgezet en het verkeer wordt omgeleid. Misschien moet je als ondernemer vroeg of laat entree gaan heffen. Dat vindt niet iedereen leuk, maar je ontkomt er bijna niet aan. De eisen op het gebied van de veiligheid, geluidsbelasting en milieu zijn zo hoog geworden dat je professionals nodig hebt, ook voor de op- en afbouw en de schoonmaak achteraf. Dat moet allemaal betaald worden. Ik vraag me wel eens af hoe lang dat nog kan, zonder het door te rekenen aan de bezoekers.'

Kun je als bedrijf wel entree heffen als het om het gebruik van de openbare ruimte gaat? Dat is toch een vorm van uitsluiting en beslag op de openbare ruimte? Winkeliers en horeca uitbaters zijn nu al niet te spreken over het feit dat zij geen consumpties mogen verkopen op afgezette evenemententerreinen en dat bezoekers op het meebrengen van hun eigen consumpties gecontroleerd worden. Bezoekers zitten er ook niet op te wachten, bewoners zien er niks van terug.

Trudy Kwik: 'Ik ben bang dat het niet anders kan. Als ondernemers zien we ons voor steeds hogere eisen gesteld, daaraan voldoen kost geld. Je moet bijvoorbeeld op tekening aangeven waar je de parasols neerzet, waar de geluidsinstallatie, vuilnisbakken en plaskruisen komen. Bij besloten evenementen kun je de kosten aan je opdrachtgever doorberekenen, maar bij evenementen zoals Het Leids Wijn Festijn of Rrrollend Leiden ligt dat ingewikkelder. Standhouders laten hun klanten voor consumpties betalen en wij rekenen de kosten aan hen door, maar de prijzen moeten wel aantrekkelijk blijven. Bij het Leids Wijn Festijn begin augustus op het Pieterskerkplein is al entree geheven. Ik weet dat jullie als wijkvereniging PAL daar principieel op tegen zijn, maar het is aan de gemeente en niet aan ons om daarover te beslissen.'

Moeten grootschalige evenementen nog wel in binnensteden worden gehouden? Bewoners kunnen vaak dagenlang hun deur niet meer ongehinderd in of uit. Los van het muzikale behang en de dreunende bassen worden ze uit hun slaap gehouden door bevoorradingsauto's, de aanloop en nasleep van de op- en afbouw, onhebbelijkheden van aangeschoten bezoekers of

ongeduldige uitbaters die hun spullen niet kwijt kunnen. De binnenstad raakt overvol met horeca en een steeds grotere toeloop van bezoekers.

Trudy Kwik: 'De tolerantie is minder aan het worden, dat zien wij ook. Het is een landelijke trend, je hebt daar dus ook mee te maken bij evenementen. De spanning tussen bewoners en organisatoren loopt soms behoorlijk op. De gemeente zou kunnen bekijken hoe we dat kunnen ondervangen. Heldere regels kunnen daarbij helpen. Die zijn er grotendeels al in de vorm van de Evenementennota, waarin de uitvoeringsregels staan voor het beleid. Een goede zaak is ook de bepaling van locatieprofielen waar nu aan gewerkt wordt. Aan zo'n profiel kun je zien of een evenement bij een locatie past en of een vergunningaanvrage kans van slagen heeft. Een zekere gehardheid moet je in dit vak overigens wel hebben. Je wilt niet weten wat je af en toe over je heen krijgt.'

Rrrollend in opbouw op het Pieterskerkhof, foto buurtbewoner

Dat geldt ook voor ons als bewoners. Niet alle organisatoren zijn even toegankelijk bij klachten, om nog maar te zwijgen van bezoekers. Zou het helpen om bewoners en organisatoren eerst met elkaar te laten praten over de uitvoering, of om per evenement een klachtenlijn in te stellen?

Trudy Kwik: 'Ik denk het niet. Je schept verwachtingen waaraan een organisator niet kan voldoen. Je bent nou eenmaal geen partij voor bewoners. Die moeten met de gemeente de voorwaarden bepalen voor hun woongenot, of de politiek benaderen. Niet wij, maar de gemeente stelt de regels en heeft de verantwoordelijkheid als het gaat om de inrichting en het gebruik van de openbare ruimte.

Een klachtenlijn is er al, je kunt nu al dag en nacht je klacht digitaal indienen of de vaste klachtenlijn bellen. Wij kunnen niet meer doen dan ons ons aan de regels houden.

Daarbij is de ene bewoner de andere niet. Met wie praat je als het om afspraken gaat? Wat is de formele status van zo'n overleg? Waar kun je bij conflicten op terugvallen? Spreekt degene die bij het overleg betrokken is namens een groep of namens zichzelf? De wensen verschillen vaak nogal. Wat de een acceptabel vindt, verfoeit de ander en je hebt mensen die van geen ophouden willen weten. Alles wordt erbij gehaald, ook frustratie over andere zaken. Je loopt als ondernemer het risico om in de rol van toezichthouder te belanden. Dat gaat natuurlijk niet. Zoals Adri zegt ligt de oplossing veel meer in de bepaling van locatieprofielen. Daarin spelen de wijkverenigingen een belangrijke rol. Locatieprofielen geven houvast. Alle partijen kunnen erop koersen: organisatoren kunnen ze benutten om in te schatten of hun plannen uitvoerbaar zijn, bewoners kunnen er bij bezwaar mee uit de voeten en de gemeente kan ze als basis gebruiken voor het besluit voor toewijzing of afwijzing van een vergunning.'

Locatieprofielen zijn handig, maar ze voorkomen niet dat er gestapeld wordt. Sommige locaties zijn nou eenmaal aantrekkelijk voor bepaalde evenementen, maar eigenlijk zijn ze te klein. Dan zie je dat een evenemententerrein door middel van een tijdelijke omgevingsvergunning uitgebreid wordt zoals bij Rrrollend Leiden gebeurde met het Pieterskerkhof. Kun je je voorstellen dat het bewoners te veel wordt?

Trudy Kwik: 'Ja, natuurlijk wel. Spreiding zou beter zijn, dat zien wij ook. Het gebeurt eigenlijk nog te weinig. In sommige wijken vindt men evenementen leuk, daar wil men ze wel hebben. De locaties daar zijn er ook geschikter voor omdat je er meer ruimte hebt dan in de binnenstad en je er makkelijk kunt komen. Neem het Matilopark, waar eind augustus Rrrollend Live wordt gehouden, een tweedaags muziekfestival met foodtrucks. Ook Bio Science Park is heel geschikt, of het Wernink terrein. Je zult het wel wat toegankelijker moeten maken: nu moet je nog een stuk om als je er wil komen. Je hebt gelijk Adri, Rrrollend Leiden kon alleen renderen op het Pieterskerkplein en het Gerecht omdat óók het Pieterskerkhof erbij getrokken werd. Het zou beter zijn om voor zo'n evenement naar een grotere locatie uit te wijken. Ook daar blijft het een kwestie van geven en nemen en begrip hebben voor elkaar, # doeslief is me uit het hart gegrepen.' •

BAM BAM
RESTAURATIE STEENHOUWERS

Bambam Restauratie Steenhouwers
Langegracht 70 C
2312 NV Leiden
071 8795794
06 51911160

www.stoeppaal.nl
www.bambamsteenhouwers.nl

DE SCHILDERSCOMBINATIE
sterk werk

Mike Omtzigt
Levendaal 6a, 2311 JL Leiden, 06 - 52 69 50 48
www.deschilderscombinatie.nl

BENT U AL LID VAN ONZE WIJKVERENIGING?

We hebben uw steun hard nodig!
Dit weekeinde ontvangt u samen met zo'n 3000 andere bewoners van onze wijk de nieuwe Hart van de Stadkrant. Wat velen van u zich waarschijnlijk niet direct realiseren is dat deze gratis uitgave een grote aanslag doet op het budget van de wijkvereniging. Hoewel de krant een oplage heeft van 3000 exemplaren en in de hele wijk gratis wordt verspreid staat de teller van het aantal betalende leden op dit moment op nog geen 250. Daar kunnen er nog wel wat meer bij zou je zeggen.
Behoort u tot de bewoners die de krant wel ontvangen maar nog geen lid zijn en wilt u de wijkvereniging ook financieel ondersteunen? Meld u zich dan vandaag nog aan via onze website **www.palleiden.nl**. Kies het kopje AANMELDEN en het wijst zich verder vanzelf. Voor slechts €10 per jaar steunt u de wijkvereniging met uw bijdrage.

Alle geregistreerde leden hebben een factuur voor 2019 ontvangen en bijna iedereen heeft intussen betaald. Bent u van mening wel lid te zijn maar heeft u geen factuur ontvangen dan is de kans groot dat uw adresgegevens bij ons niet bekend zijn. Stuur in dat geval een e-mail met uw gegevens aan info@palleiden.nl .
Een briefje per post kan ook:
t.a.v. secretariaat PAL Leiden
Levendaal 6-b, 2311 JL te Leiden.

BUREN

IN GESPREK MET DORRIT VAN DALEN

door Charlotte Boschma

Dorrit studeerde antropologie en werd arabist en journalist, de focus van haar werk ligt in Tsjaad. Ze is gepromoveerd op Arabische manuscripten uit Afrika en heeft een boek over Arabische gom geschreven. Ze vertelt hoe ze in Tsjaad terecht kwam en waarom dat land nu juist zo fascinerend voor haar is, en wat zo bijzonder is aan Arabische gom. Want Tsjaad is geen doorsnee-bestemming en wie weet er nou alles van Arabische gom?

Maar eerst, waar kom je oorspronkelijk vandaan?
'Ik ben geboren in Hillegom, tussen de bollenvelden. Vanaf mijn elfde jaar heb ik bollen gepeld en daar heb ik gelukkige herinneringen aan. Het was altijd in de zomer en je zat dan met allemaal andere kinderen gezellig bollen te pellen in een grote bollenschuur. Op de radio was de Tour de France en het liedje dat ik me uit die tijd herinner is Blueberry Hill. Pas een paar jaar geleden ontdekte ik dat het "I found my thrill on Blueberry Hill" is, ik verstond altijd "I found my freedom on Blueberry Hill". Voor mij was het freedom, die bollenschuur was vrijheid. Die vrijheid had ik ook de eerste jaren in Leiden. Ik woonde met mijn vriend destijds op het Steenschuur. Hij zong geweldig, soms op straat. Ik ging wel eens met de pet rond, verlegen maar enorm trots op hem.'

Dorrit van Dalen met haar Tsjadische vriendin Alizata Triande, foto brommerchauffeur Issa

Hoe kwam je in Afrika terecht?
'Ik wilde graag ver weg, de wereld over. Daarom ging ik antropologie studeren. Leiden was vooral gericht op Indonesië en daar heb ik niet veel mee. Afrika vond ik interessanter. Voor mijn studie ben ik een half jaar in Ghana geweest voor onderzoek, maar dat beviel me niet. Het is een luidruchtig land met kerkdiensten die drie dagen duren en agressief worden. Je werd raar aangekeken als je alleen wilde zijn, de druk om sociaal te zijn was groot. Omdat ik graag naar het buitenland wilde, solliciteerde ik na mijn studie bij Unicef. Het sollicitatiegesprek was in Genève: ik vloog 's ochtends heen en 's avonds weer terug. Ik werd aangenomen en kon kiezen tussen Colombia en Mauritanië. Latijns Amerika wilde ik niet, dus ik koos voor Mauritanië, al wist ik nauwelijks waar het lag. Ik werd Junior Professional Officer bij het project Moeder en Kind.'

Mauritanië
Maar Mauritanië viel niet mee. Zij vertelt: 'Mauritanië was een land van veel racisme waar de Berbers neerkeken op de zwarte bevolking. Toen ik er was brak een oorlog uit tussen Mauritanië en Senegal. Er werden razzia's gehouden, waarbij zwarten werden opgepakt en gedood. Het was een heel nare tijd. Wat het nog moeilijker maakte is dat Unicef corrupt was. Alle jonge mensen bij VN organisaties klaagden over corruptie. Toch is bijna iedereen gebleven. Het salaris was enorm hoog. Natuurlijk was het ook bijzonder. Het voelde als de rand van de wereld. Ik weet nog dat ik er voor het eerst aankwam met het vliegtuig. Het vliegtuig ging dalen – maar er was niets dan woestijn te zien. Ik dacht dat we een noodlanding maakten. Maar daar lag de hoofdstad!'

Tsjaad
Omdat Dorrit genoeg had van de corruptie ging zij terug naar Nederland. Zij kreeg een baan in de

ontwikkelingshulp en werd uitgezonden naar Tsjaad. Ze zegt: 'Tsjaad is het helemaal voor mij. Ghana was te sociaal, maar de doodgewone omgang tussen mannen en vrouwen is daar heel fijn. In Mauritanië leven idiote ideeën over de omgang tussen man en vrouw, daar worden de vrouwen binnengehouden en vetgemest. In Tsjaad gaan mannen en vrouwen normaal met elkaar om. In Ghana vonden ze je een heks als je in je eentje een boek wilde lezen. In Tsjaad zit zoveel van de Islamitische cultuur dat lezen juist gewaardeerd wordt. Het is een fijne cultuur. Geen heftige islam, buren van verschillende religies leven al generaties samen.'

Dorrit van Dalen met de heer Saboun, bibliothecaris van de Sultan van Wadai, tussen de oude manuscripten van het (museum)paleis van de Sultan (fotocollectie Dorrit van Dalen)

Zij woonde en werkte in de hoofdstad Ndjamena. Dorrit: 'Ik woonde niet tussen de buitenlanders maar in de Arabische buurt. Ik ben er trots op dat de vrouwen in mijn buurt vergaten dat ik buitenlander was en me als een van hen behandelden. Het was er acht maanden 45 graden, één maand 25 en de rest 50 graden. Je werkte van 07.00 tot 13.00 uur, daarna werd het te warm. Een keer opende ik 's ochtends vroeg de deuren naar de tuin – een zandvlakte met een paar dode bomen - en ik zag wel twintig gieren in de bomen zitten. Zo angstaanjagend, die gieren met die afschuwelijke kale nekken. Wat bleek, verderop in de straat waren twee olifanten gekomen om dood te gaan. Het schijnt dat olifanten teruggaan naar de plek waar ze geboren zijn om dood te gaan. Ik ging vaak op missie, projecten bezoeken in het binnenland. We gingen dan met de auto en dan zag je gazellen, bavianen, struisvogels die kilometerslang met de auto mee renden, krokodillen… ik heb een varaan van drie meter gezien en zelfs een zeekoe. Helaas is er weinig meer van over. Je ziet alleen nog maar plastic…'

Waarom ben je niet gebleven?

'Een van de redenen was dat mijn man in Nederland woonde, na drie jaren was de lol van een LAT relatie er opeens af. Ik werd consultant in het ontwikkelingswerk en journalist, maar na drie staatsgrepen waarbij de kogels me om de oren vlogen werd het me teveel, èn ik wilde er voor werk minder afhankelijk van zijn. Het zijn nu sterke verhalen maar als je er in zit is het niet leuk. Bovendien werd het ook hier moeilijker om als journalist te werken. Tijdschriften waarvoor ik schreef werden opgeheven en de interesse in ontwikkelingslanden verdween.' Omdat Tsjaad te gevaarlijk werd en de journalistiek kariger, besloot Dorrit haar werkveld te verleggen. Zij ging Arabisch studeren en promoveerde in 2015 op de geschiedenis van de Islam in Afrika. Dorrit: 'Ik ben toen gaan lesgeven, over manuscripten, hoe je die benadert en wat je eruit kunt halen. En ik ga vaak voor opdrachten naar Tsjaad. Ik schrijf ook nog journalistieke stukken. En er komt binnenkort een boek van me uit over gom.'

Dorrit van Dalen leest een oude, religieuze tekst op een houten lei in het dorp Abgar (fotocollectie Dorrit van Dalen)

Eh…. gom?

'Als kind vond ik de achthoekige potjes met gom zo mooi. Ik dacht dat ze van kroonluchters gemaakt werden, die schittering. Later, toen ik in Afrika werkte, kwam het steeds op mijn pad. In Mauritanië hoorde ik al over ministers die rijk werden van de gomhandel, en over eeuwenoude, geheime relaties tussen handelaars en leveranciers. Gom is iets heel bijzonders. Het zit overal in, je kunt het zo gek niet bedenken. Mascara, lucifers, kippenvoer, yoghurt. Het komt van twee van de 600 soorten acaciabomen. Al eeuwenlang komt de meeste gom uit Soedan. De afgelopen decennia heeft Amerika Soedan geboycot vanwege steun aan terrorisme – maar gom was een uitzondering. Het is namelijk onvervangbaar in frisdranken. Bijvoorbeeld in Coca Cola. Amerika kon Soedan wel boycotten maar ze kunnen niet zonder Cola!

De productie is grillig, je weet nooit of de oogst veel of weinig oplevert. Het kan heel lucratief zijn maar je kunt ook alles verliezen. Dat maakt de handel spannend, verslavend zelfs. En nog, na eeuwen chemisch en botanisch onderzoek, is onduidelijk waarom een boom veel produceert of niet. In mijn boek schrijf ik hierover, en bijvoorbeeld over de handel in de koloniale tijd. De Fransen probeerden te onderhandelen met Moorse handelaars in Mauritanië. Maar als de Moren het Franse bod niet hoog genoeg vonden, dan draaiden ze zich om namen de gom weer mee terug de woestijn in. Daar kon geen Europeaan hen volgen en het is komisch om te lezen hoe gefrustreerd de Fransen waren.

Dorrit schreef in 2006 de eerste versie van het boek, dit najaar komt de herziene, Engelse versie uit (Gum Arabic. The Golden Tears of the Acacia Tree. Leiden University Press). Het gaat over alle aspecten van gom, de geschiedenis, de handel, de scheikundige samenstelling.

Dorrit: 'Gom heeft een voedingsvezel die wel vult, maar geen calorieën levert. Daarom is er nu ook een nieuwe markt ontdekt, de dieetindustrie. Verder is gom duurzaam. De acaciabomen groeien alleen in de Sahel en verrijken daar de grond. De Wereldbank en de UNCTAD investeren in de ontwikkeling en aanleg van acaciaplantages in de Sahel. En eigenlijk gaat het boek over de betekenis van Arabische gom in onze cultuur. In de 13e eeuw al, sprak men van nobele gom. Ook Cats deed dat nog. Arabische gom weerspiegelt ons denken over de Arabische cultuur. Gom staat voor dat deel dat we als nobel, rijk en hoogstaand zien, naast het negatieve beeld. Het is zo boeiend. En ik merkte gewoon dat niemand meer weet van gom dan ik. Daarom heb ik dit boek geschreven.' •

STADSONTWIKKELING

SINGELPARK JAN VAN HOUTKADE

door Gert Jan Bots en Marjolijn Pouw

In 2020 wordt de parkeergarage onder het plein bij de Garenmarkt opgeleverd. Met de inrichting van het plein en de omgeving is men half juni al begonnen. De in- en uitrit van de garage op de Korevaarstraat wordt nu al aangelegd, de bestrating van de Raamsteeg, de Garenmarkt voor het Kruitschip, het Kort Levendaal en de inrichting van het plein bovenop de parkeergarage volgen zodra de garage af is. Daarna wordt de ovale rotonde bij de Oranjeboomstraat en Jan van Houtbrug verder ingevuld en wordt de Koepoortsbrug aangepakt. Het zou mooi zijn als de gemeente meteen het ontbrekende deel van het Singelpark zou aanleggen, dat de verbinding vormt tussen het Plantsoen en de Boisotkade: het Singelpark Jan van Houtkade.

Van doorgangsweg naar park

De mooie Jan van Houtkade is nu een tamelijk drukke doorgangsweg voor fietsers, brommers, snel- en vrachtverkeer. Ondanks de grootse plannen voor groen in de Structuurvisie en de ambitie van de gemeente om langs de singels het mooiste en spannendste stadspark van de hele wereld te maken is de kade nog steeds niet in het Singelpark opgenomen. Bij de prioriteitsbepaling voor de huidige collegeperiode hebben De Vrienden van het Singelpark de kade als onderdeel van het park bovenaan hun prioriteitenlijst gezet. Het geld voor de aanleg is gereserveerd, de uitnodigende toegangspoortjes staan al op de Jan van Houtbrug en de Boisotkade, maar het is nog niet helder hoe het in het toekomstige Jan van Houtpark met parkeren moet. De vrienden van het Singelpark bepleiten een parkeervrij park, bewoners willen graag een aantal parkeerplaatsen houden. De nieuwe, Parkeervisie van de gemeente is mogelijk een stimulans voor de aanleg—als er duidelijkheid is over parkeren is er ook duidelijkheid over de (fysieke) ruimte voor het park.

Beklemde vrachtwagen op de hoek van de Jan van Houtkade en Jacobsgracht

Werkgroep Singelpark Jan van Houtkade

Geïnspireerd door de plezierige en effectieve samenwerking met de gemeente bij de herinrichting van het vroegere Parkeerplein Garenmarkt staken de bewoners en PAL Leiden de koppen bij elkaar en zetten begin 2019 de Werkgroep Singelpark Jan van Houtkade op. De Vrienden van het Singelpark, de gemeente en de winkeliersvereniging van de Doezastraat werden vanaf het begin bij de besprekingen betrokken. Intussen zijn de wensen van de bewoners geïnventariseerd en is de verdere gang van zaken afgesproken. Begin september worden de schetsen van de Vrienden van het Singelpark aan de buurt voorgelegd, waarschijnlijk bij een straatborrel waar ze op schildersezels worden getoond en van commentaar voorzien kunnen worden. Voor de schetsen worden de geïnventariseerde ideeën van de bewoners als uitgangspunt genomen. Op grond van de reacties worden de schetsen bewerkt, waarna ze de wethouder worden aangeboden. Het was aanvankelijk het plan om dat in juli te doen, maar er waren toen al te veel mensen met vakantie. September is een betere tijd. •

architectenbureau
ANTON DE GRUYL

AANKOOP BEGELEIDING - VERBOUW - RENOVATIE - RESTAURATIE
HOGEWOERD 149 2311HK LEIDEN TEL 071 5147984
info@antondegruyl.nl www.antondegruyl.nl

BUREN

SLAGERIJ VAN DER VOOREN IN DE DOEZASTRAAT

door Carla van der Poel

Slagerij Van der Vooren, foto Sarah Hart

Er zijn van die winkels en marktkramen waar je zelden hoeft te wachten, en waar je dat haast wel zou willen. Je geniet van het vakmanschap, van het persoonlijke contact en vooral ook van de verhalen. In Leiden zijn dat wat mij betreft, de viskraam van Klaas Hartevelt en de groentekraam van Jeroen en Eske van der Reijden op de markt, en slagerij Van der Vooren. Hier tref je mensen aan met passie voor het vak, die met je meedenken. Je verlaat hen een ervaring rijker.

Zesde en zevende generatie

Piet van der Vooren vormt samen met zijn zoon Menno de zesde en zevende generatie in een familie van slagers en zij bewijzen dat een goede slager ertoe doet. Voor hen betekent dat hard werken. Wie 's ochtends voor zevenen door de Doezastraat komt ziet al activiteit in de winkel. Pas rond half zeven 's avonds lijkt het erop dat Slagerij Van Vooren echt dicht gaat. Het werk zit er echter nooit op. Zo valt er altijd wel worst te maken, of hamburgers en tartaar. Zelfs op zondag fietst Piet naar de zaak om te controleren of de koeling het nog wel doet en om telefonisch bestellingen voor de groothandel in te spreken. Velen zullen ook de moeder van Piet kennen die tot een paar jaar geleden in de zaak actief was en lekkere stamppotjes en andere kant en klare maaltijden bereidde.

Van vader op zoon

Vader van der Vooren, afkomstig uit Warmond, had in 1969 de zaak van G.P. Bergers overgenomen, maar overleed in 1984 op betrekkelijk jonge leeftijd. Zijn echtgenote en zoon Piet hadden het niet makkelijk toen zij de zaak samen voortzetten. Piet, toen 25 jaar oud, werkte weliswaar sinds zijn zeventiende al mee in de zaak, maar miste zijn vader ook in praktische zin. Vaak zat hij achter in de zaak met zijn handen in het haar, want het slagersvak is een ambacht en hij kende nog lang niet alle kneepjes van het vak. Gelukkig weten de Van der Voorens zich altijd te omringen met goed personeel. Mensen blijven lang bij hen werken en komen na hun afscheid vaak terug naar de winkel om er opnieuw te gaan werken of om in te vallen.

Sinds een paar jaar zit ook zoon Menno in de zaak. Anders dan vader Piet was hij in het geheel niet van plan het slagersvak in te gaan. Hij hielp wel eens na het korfballen op zaterdag bij het schoonmaken, maar dat was het wat hem betreft. Toen hij na afronding van de studie Marketing en Economie op het ROC een half jaar overhad, ging hij in de zaak werken en viel voor hem ineens alles op zijn plaats. Twee weten meer dan een en sinds Menno's komst loopt volgens vader Piet alles veel gesmeerder.

De slagerij is een familiebedrijf en dat betekent dat ook echt ieder gezinslid meehelpt. Piets echtgenote Rieneke werkt er nog altijd achter de schermen en met de kerst maakt dochter Evelien, die in de verpleging werkt, zich vrij om in de winkel te helpen. Kerst zonder de drukte van de winkel is voor haar geen echte kerst.

Doezastraat 1950, fotograaf onbekend collectie Van der Velden

Plakjes rookworst

Zoals een kind bij de groentestal een banaantje krijg en bij de viskraam wat kibbeling, zo liggen hier de plakken rookworst al klaar. Als het personeel een kind over het hoofd ziet door de hoge toonbank, dan sputtert het tegen. Zonder een plakje worst de winkel uitgaan? Dat gaat zo maar niet! Ook voor kinderen buiten in de auto worden plakjes meegegeven en regelmatig komt er een jongen van de Papengracht met zijn twee vrienden 'gedag zeggen' om nog wat plakken worst te scoren.

Vlees om mee te smeren en in te snijden

Van der Vooren heeft veel trouwe klanten. Sommigen van hen kende Piet al als baby, later komen ze met hun partner en vervolgens met een heel gezin. Drie generaties trekken zo voorbij. Mensen die niet meer in Leiden wonen, combineren een bezoek aan de stad vaak met aankopen in de slagerij.

Als de scholen dichtzijn, valt dat direct te merken. Minder drukte rond half negen en half drie en veel minder kroketten of gehaktballen op woensdag. Na de vakantie ontdekken bezoekers dat ze de Iberico- of de Serranoham 'gewoon' in de Doezastraat blijken te kunnen kopen!

Niet alleen voor consumptie komt men hier. Een molenaar uit Leidschendam zweert bij spek om zijn raderen te smeren, elk ander vet lijkt niet te helpen. Voor

aanschouwelijk onderwijs komen biologieleraren langs voor koeienogen, nieren en ander orgaanvlees. Opleiders uit het LUMC halen zwoerd als lesmateriaal voor aankomende chirurgen die moeten leren hechten.

Duurzaamheid
De klant wordt steeds milieubewuster en de slager groeit daarin mee. Plastic zakjes zijn vervangen door papieren zakken en de plastic schaaltjes waarop de vleeswaren worden meegegeven zijn zo dun mogelijk. Steeds vaker nemen klanten hun eigen koelkastdozen of tupperware bakjes mee om emballage uit te sparen. Daarin schuilt tegelijkertijd een risico. Vlees is bederfelijk en moet in een hygiënische verpakking worden meegegeven. Zo houden klant en slager elkaar scherp! •

STADSONTWIKKELING

DOELENCOMPLEX, HET VERVOLGVERHAAL

door Giny Schoemaker en Theresa Steeman, bewonerscommissie de Doelen

Op 1 april en 8 juli zijn er twee bewonersavonden geweest met wethouder Paul Dirkse. Hierin deed hij, net als in zijn uitnodigingsbrief, alsof alles al in kannen en kruiken was.

1 april
Op 1 april werden er drie alternatieve woonlocaties voor de bewoners van het Doeleneiland genoemd: 1) De Waardgracht, voor een aantal appartementen in een complex van DUWO; 2) Plexus Student Centre, Kaiserstraatkant; 3) de Langegracht op de plaats van het Stadsbouwhuis.
Volgens de planning van Dirkse start de 'uitverhuizing' (term van de wethouder!) in 2023. Hij gaf aan dat de universiteit Plexus voor het grootste deel terugnam, omdat zij 'deze locatie nog zelf nodig had'. Reden: 'anders moet Plexus twee keer verhuizen'. Dat de bewoners daardoor twee keer moeten verhuizen bleek hij geen probleem te vinden. Uit de reacties was duidelijk dat dit niet in goede aarde viel, de bewoners waren woedend en eisten het hele Plexusterrein als mogelijk alternatieve woonlocatie terug.
Huurdersbelangenvereniging De Eendracht (HBE) en de Bewoners Commissie (BC) organiseerden meteen een nieuwe bewonersavond, zodat de bewoners hun meningen snel met elkaar konden delen. Dat waren bepaald geen positieve geluiden. Vervolgens werd besproken welke plannen wanneer aan de orde zullen komen in het College en de Raad.

Arsenaalstraat Doelencomplex, foto © BC de Doelen

8 juli
De tweede bewonersavond met de wethouder bracht niet veel nieuws. Carlo Cornelis, de nieuwe gemeentelijke projectleider voor de Humanities Campus (HC), presenteerde het plan van aanpak Herhuisvesting. Intussen is ons nog eens goed duidelijk geworden, dat de wethouder weliswaar bewonersavonden organiseert, maar bepaald niet om bewoners volledig te informeren. Zo hoorden enkelen van ons bij een slotbijeenkomst over het Energiepark van de gemeente, dat de eengezinswoningen op de plek van het Stadsbouwhuis geen tuinen zouden krijgen.
Een week geleden werd duidelijk dat de huizen daar niet alleen geen tuinen krijgen,. Welnee, er komen daar helemaal geen eengezinswoningen! Die komen op de Paviusstraat, een woonlocatie die eerder door praktisch alle bewoners als onaanvaardbaar was afgewezen. Zo zijn we weer terug bij af. •

DIEREN

DE GROENLING

door Jacques van Alphen

De groenling is een vinkachtige vogel van bosranden en parkachtig open landschap.
Het is het ook een stadsvogel, waar parken, plantsoenen en tuinen zijn leefomgeving vormen. Door zijn groene en grijze tinten is het een weinig opvallende vogel, zeker in de zomer als de planten groen zijn. Er zijn daarom meer groenlingen dan u denkt: zo'n 100.000 broedparen in Nederland en in de winter tot 400.000 overwinterende individuen. De Nederlandse groenlingen zijn overwegend standvogel en vogels uit noord Europa komen bij ons overwinteren.

Groenling uit het Verkade album Hans De Torenkraai door H. E. Kuylman (Uitgave Verkades Fabrieken N.V., Zaandam 1935)

Voedsel
Groenlingen eten vooral zaden, bessen en ander plantaardig voedsel. Ze gebruiken hun korte dikke, kegelvormige snavel om zaden te pellen en te kraken. Ze zoeken hun voedsel zowel in struiken en bomen als op de grond. Voedsel zoeken op de grond is riskant vanwege roofdieren. Als ze op de grond foerageren doen ze dat in groepjes, zodat er meer ogen zijn om op te letten of er een roofdier komt. Ze kunnen in dat geval eerder vluchten. Het zijn generalisten die vooral eten wat er op dat moment te vinden is. Spaanse groenlingen in een sinaasappelboomgaard aten vooral de zaden van reigersbekken, want dat was een algemene plant in de boomgaard. In een Iers onderzoek bleken groenlingen op dat moment vooral zaden van naaldbomen te eten. Groenlingen in Leiden eten ook rozenbottels, zowel het vruchtvlees als de zaden. 's Winters komen ze graag op het voer af dat u in de tuin aanbiedt.

De zang
De zang bestaat uit wel 30 tot 35 verschillende elementen, die afwisselend gebruikt worden. Groenlingen leren van elkaar en naburige groenlingen hebben daarom hetzelfde zangrepertoire. Soms leren ze ook elementen van andere soorten en imiteren die dan.
De vogels zingen meestal zittend hoog in een boom, maar soms zingen ze terwijl ze in een vleermuisachtige vlucht rondjes vliegen. De zang bevat informatie voor vrouwtjes en voor mannelijke concurrenten. Van de kenmerkende raspende uithaal in de zang wordt gedacht dat het een signaal aan concurrenten is om uit de buurt te blijven.

Verenkleed
Groenlingen hebben een gele rand aan de vleugels en de eerste helft van de staartveren is ook geel. Dat geel contrasteert met zwarte randjes. Mannetjes hebben veel meer geel en zwart en zijn helderder groen dan de sober grijsgroen gekleurde vrouwtjes. Zo'n kleurverschil tussen mannetjes en vrouwtjes is altijd een aanwijzing dat de vrouwtjes de felst gekleurde mannetjes prefereren. Die felle kleuren geven informatie over de kwaliteit van het mannetje. De gele kleur van de veren van groenlingen is gebaseerd op carotenoïden. De zwarte randjes bevatten melanine. Die stoffen spelen ook een rol in de weerstand tegen ziekten. Het zijn schaarse stoffen die uit het voedsel moeten worden gehaald. Groenlingen met heldergele kleuren blijken meer resistent tegen virusinfecties en bloedparasieten te zijn. Omdat het kostbaar is om zowel helder gekleurd te zijn als goed beschermd tegen infecties, kunnen alleen de mannetjes met de beste conditie het zich veroorloven om felgekleurd te zijn. De vrouwtjes hoeven de kosten van de felle kleuren niet te maken. Ze lopen daardoor minder kans om door een roofdier te worden gegrepen en kunnen de energie die mannetjes er aan besteden gebruiken om eieren te produceren.

Geen gevaar voor obesitas
Groenlingen (en veel andere vogelsoorten) zijn goed in staat om hun lichaamsgewicht aan te passen aan de omstandigheden. Dat is belangrijk, omdat ze hun gewicht moeten dragen als ze vliegen. Hoe zwaarder de vogel, hoe meer energie het kost om te vliegen. Bovendien moeten de vogels bij naderend gevaar snel kunnen wegvliegen. Ze vliegen dan steiler op dan normaal en met een lager gewicht kunnen ze beter versnellen. Ze streven er dus naar om zo licht mogelijk te zijn. Kleine vogels zoals groenlingen hebben een hoge stofwisseling en ze moeten hun lichaam op temperatuur houden tijdens koude winternachten. Dat doen ze door vet te verbranden. Groenlingen wegen daarom 's winters meer dan 's zomers en 's avonds meer dan 's morgens. Ze blijken ook rekening te houden met hoe voorspelbaar het is dat ze op een dag voldoende voedsel zullen binnenkrijgen. In groepen jagen de dominante vogels de subordinate vogels vaak weg van een goede voedselbron. Daardoor hebben de dominante vogels meer zekerheid over de hoeveelheid voedsel die ze kunnen eten. Het gevolg is

paradoxaal: dominante vogels hebben een lager lichaamsgewicht dan de subordinate. Als ze vaker verstoord worden door roofdieren en vaak moeten vluchten houden ze een lager gewicht aan.

Vechtende groenlingen, afbeelding pinterest

Het zware leven als stadsvogel

Groenlingen hebben het niet gemakkelijk als stadsvogels: een kwart sterft als prooi van katten. Groenlingen bouwen hun nesten in struiken. Hogere nesten hebben een grotere kans op succes, waarschijnlijk doordat ze moeilijker door katten kunnen worden leeggeroofd. Het bijvoeren van vogels in de stad helpt de vogels om te overleven in een omgeving waar ander voedsel schaars is. Toch is ook dat voeren niet zonder risico. Onlangs is gebleken dat veel groenlingen sterven door een infectie met Trichomonasbacteriën. In Engeland stierven 66 % van alle groenlingen ten gevolge van die ziekte. De infectie kan zich makkelijk verspreiden via de voertafels. Dit kan worden voorkomen door te zorgen dat het aangeboden zaad droog blijft en dat er geen uitwerpselen in het voer terechtkomen. Groenlingen met een bacteriële infectie reageren trager op roofdieren en lopen daardoor een groter risico om als prooi van een roofdier te sterven. Mannetjes groenlingen die in het voorjaar te veel zonnepitten eten blijken afwijkend sperma te produceren en dus minder vruchtbaar te zijn. Laten we dus goed voor deze bescheiden vogels zorgen door ze schoon en afwisselend voer aan te bieden. •

INITIATIEF

IMKEREN IN DE STAD

door Carla van der Poel

Het gonst op het dak van PLNT, het Leiden Centre for Innovation and Entrepreneurship, aan de Langegracht 70. Het is lunchtijd en we zitten met wat mensen op het dak, vol bloemen, planten, kippen en twee bijenkasten. Verder liggen er drie zonnepanelen op een verschillende ondergrond, om te testen wat het maximale rendement is. Hier tref je een heel ander stukje Leiden aan, een soort hofje op het dak.

Het dak van PLNT, foto Carla van der Poel

Keep yourself sane

Maar we zijn hier gekomen om te praten over bijen. Sander Hees woonde tot voor kort in onze wijk en heeft hier twee bijenkasten. Sander studeerde geschiedenis is Leiden en deed vervolgens een aantal masters, waar onder International Development. Hij verbleef enige tijd in het buitenland, liep onder andere stage in Rwanda en werkt nu bij de Vereniging voor Hogescholen. Als tegenhanger voor zijn, overigens dynamische, ambtenarenbestaan ging hij op zoek naar een heel andere bezigheid "to keep yourself sane", zoals hij het noemt.
Hij begon met houtbewerking, toen met een moestuin en kwam uit op het houden van bijen. Het aantrekkelijke hiervan is dat het snel resultaat oplevert en dat het bovendien bijdraagt aan biologische diversiteit. Sander startte samen met zijn vriend Caspar met twee bijenkasten op de Kaasmarktschool. Bijen steken in de regel nooit, maar een buurman had een klacht over een steek van een niet nader omschreven insect; hij haalde mensen van Handhaving erbij en de bijen en de imker kregen de schuld. De bijenkasten moesten verhuizen en dat werd het dak van PLNT. Elders op zijn volkstuintje heeft Sander overigens nog twee andere kasten.

Honingbijen

Wilde bijen, daar gaat het relatief slecht mee. Tegenwoordig wordt er veel ingezoomd op honingbijen. Die honingbijen wonen met een groot volk in een bijenkast van de imker. Een volk bestaat uit een koningin, werksters (vrouwtjes die allerlei werkzaamheden uitvoeren) en darren, de mannetjes. De bijen verzamelen nectar van bloemen en geven die in de kast van bij naar bij door. De nectar dikt in tot honing en de laatste bijen in de rij 'spugen' deze honing als het ware uit en verdelen hem over de cellen van de honingraten in de kast. Verder verzamelen ze stuifmeel uit de bloemkelken als eiwitrijk voedsel voor de larven en het eigen bijenvolk. De imker haalt 's winters niet alle honing uit de kasten weg, want met de aangelegde honingvoorraad kunnen de bijen overwinteren. Eventueel voegt hij nog wat suikerwater toe om ze de winter door te helpen. De hedendaagse imker ziet zich, samen met zijn bijenvolk, gesteld voor een hardnekkig probleem: de varroamijt. Dit is een parasiet die de eitjes van de bijen binnendringt en in staat is het volk van de hele kast te verwoesten. Dat maakt het

imkeren er niet makkelijk op. De aandacht gaat nu uit naar het kweken van varroa resistente bijen.

Sander met zijn bijenkast op het dak van PLNT, foto Carla van der Poel

Bijen-community

Het type bij op het dak van PLNT is de buckfast bij, een soort die oorspronkelijk in Middeleeuwse abdijen in Engeland voorkwam en nu hier gangbaar is. De van oorsprong Nederlandse bij, de zwarte bij, is iets agressiever van aard en wordt niet meer op grote schaal door Nederlandse imkers gehouden. Wél op de Waddeneilanden, om daar te onderzoeken of dit type beter bestand is tegen de al eerdergenoemde varroamijt. Bijen mogen losse individuen lijken, ze vormen een gemeenschap—
elk volk heeft zijn eigen DNA. Nazaten van een en dezelfde koningin kunnen zo hun eigen humeur hebben en dat kan van dag tot dag verschillen. Als de koningin goedgehumeurd is, dan zijn de bijen dat ook. Is ze slecht gemutst, dan geldt dat ook voor haar volk. Halverwege het voorjaar gaan de bijen zwermen, ze worden wat avontuurlijker.
Sander controleert eens per week de kast. Hij spuit er dan eerst wat rook in, zodat de bijen wat rustiger worden. Vervolgens kijkt hij of de raten mooi zijn gevuld en hoe de larven eraan toe zijn. Het is nu hoogseizoen voor de bijen. Ze zijn hard aan het werk. Het is fascinerend om te zien hoe ze bijna in het gelid, met hun kontjes naar achteren, voor de bijenkast zitten te 'stertselen' om aan elkaar het signaal te geven dat ze hier moeten zijn. Alsof ze aangeven dat dit hun thuis is en dat zich hier hun bijenfamilie bevindt.
Bijen zijn hygiënisch ingesteld. Als ze voelen dat ze doodgaan, trekken ze zich terug op een afgelegen plek. Zelden treffen imkers lijkjes aan in de kast. In tegenstelling tot wat mensen denken steken bijen in principe niet. Voor de zekerheid draagt de imker (en in dit geval ook uw verslaggever) beschermende kleding, maar de bijen blijven zachtaardig.

Bijen in de stad

In de Hart van de Stadkrant 158 (december 2018) schreef Jacques van Alphen in 'Bijen in de stad' al dat, anders dan men zou verwachten, het houden van bijen in de stad grote kans van slagen heeft. Dat komt doordat er daar veel minder pesticiden zijn dan op het platteland en ook door de vele bloemen. Vooral wilde bijen zijn overigens gebaat bij rommeligheid voor hun nestelruimte, maar die is in de binnenstad helaas ver te zoeken. Bijen vliegen in een omtrek van zo'n drie kilometer rond. Dat is wel een interessant gegeven als je bedenkt dat dezelfde bij in de hele wijk zou kunnen rondvliegen. In onze wijk is er een aantal grote tuinen tussen de Breestraat en de Langebrug en achter het Rapenburg, maar we hebben ook de Hortus, de hofjes en ons deel van het Singelpark. De laatste jaren komen er ook steeds meer geveltuintjes bij en beplante boomspiegels. De afdeling groenvoorziening van de gemeente biedt ondersteuning bij de aanleg. Dat is een mooie stimuleringsregeling, want het zijn belangrijke ankerplaatsen voor insecten en daarmee ook voor de bijen. De lelijke gekleurde stoeptegels waarmee groenvoorziening als 'afzender' vervolgens het plaveisel ontsiert moeten we daarbij maar voor lief nemen.

Sander had tijdens zijn stage in Rwanda ooit idealistische plannen om van de wereld een betere plek te maken, maar hij is er inmiddels wel achter dat je het beste kunt beginnen met de verbetering van de vierkante kilometer in je eigen omgeving: ongeveer de actieradius van de bijen. •

EX LIBRIS
boutique hotel
Kloksteeg 4
2311SL Leiden
The Netherlands
www.hotelexlibris.com
service@hotelexlibris.com
+31(0)71 240 86 36

The Painting Lady
Lijstenmakerij www.thepaintinglady.nl
Onze openingstijden zijn:
donderdag t/m zaterdag
van 10.00 tot 17.00 uur
Schoolstraat 25
2242 KE Wassenaar
Tel. (070) 511 14 37
Korevaarstraat 51
2311 JT Leiden
Tel. (071)512 16 13

COLUMN

LOVE LETTER TO LEIDEN

door Bridget McNamer

In onze wijk wonen veel expats. De redactie vroeg een van hen, Bridget McNamer, om een column te schrijven over haar keuze voor onze stad.

Foto Sara Ortega

"Why Leiden?"
When I informed friends of my family's impending move to Europe from California in 2016, this was inevitably the first question out of their mouths. We could have chosen anywhere in the EU for our two-year adventure. My work – recruiting teachers for international schools – just required a reliable WiFi connection and easy access to a well-connected airport to perform. Our EU citizenship (my mother was born in Ireland) meant we could live in any EU country. So…

Why Leiden? Well, the Dutch people we'd encountered in our world travels were good ambassadors for their fellow countrymen. They were smart, interesting, friendly and tolerant. And they spoke great English, which would certainly make adjusting to a new country easier. Check.

Why Leiden? Schiphol airport is just 15 minutes away by train. Since I travel frequently for my work, that was a big appeal. Check.

Why Leiden? Not as crowded as Amsterdam, but still with canals, bikes, history and charm. Check.

Why Leiden? School options for our teenagers. We learned about the Dutch International Secondary Schools that provide the International Baccalaureate curriculum in English, at a reasonable tuition rate. Our kids applied to such schools in Amsterdam and Leiden (well, Oegstgeest). They got waitlisted in Amsterdam. They were accepted in Oegstgeest. Check. Decision made.

So - several good practical reasons to choose Leiden. Still, the decision seemed somewhat arbitrary.

Three years later (a year more than planned), I can now confidently answer: **"Why Leiden?"** Here are my top 6 reasons:

Gezelligheid. This was a term I not only didn't know (there's no real English translation, either), but certainly couldn't pronounce (still can't!), when I moved here in August 2016.

To me it has come to mean the cozy feeling of enjoying the company of friends –whether at post-exercise coffee at SportCity, enjoying borrel at a café along the Nieuwe Rijn, or drinking a Belgian beer and listening to jazz at Twee Spieghels.

Music: Speaking of Twee Spieghels, I feel spoiled by all the options for listening to live music in this city. On any given day, one can attend a concert by one of Leiden's many choirs, go to a performance at the Stadsgehoorzaal, Schouwburg, Scheltema, or get lucky and drop in on a local musician playing at a local pub. Then there are regular events like the Hofjeconcerten and the Gluren bij de Buren. I'm also lucky to count among my friends amateur musicians whose talents I enjoy in personal, and sometimes spontaneous, 'zitkamer' performances.

Bookstores: You can judge something about the soul of a town by the types of stores that proliferate there. Leiden's ample bookstores suggest a soul rich in history, culture, and local pride. Burgersdijk and Niermans, Index Poetry, and Mayflower all have special places in my heart, pocketbook and shelves.

Bread: Who knew there were so many variations on bread with seeds and nuts? Mamie Gourmand's Boule Nordique, Us Bertus's walnotenbrood, and meerzaden pave from Vlaamsch Broodhuys (niet gesneden, graag) made regular rotations in my bread basket. Lekker!

History: The Pilgrims set sail from here, Rembrandt got his start here, Einstein made discoveries here. Leiden wears its famous history lightly, though. One stumbles upon historical sites while taking an evening stroll through cobblestoned neighborhoods and happening to glance at modest signage. I like that Leiden is not (yet) a must-see tourist stop, and hope it will continue to avoid the fate of other equally lovely cities that are becoming less livable for the local inhabitants. And speaking of which…

Leidenaars: By the time I 'got the memo' that Dutch people are difficult to meet, it was too late. I'd already made several friends, mostly through those coffee sessions at SportCity. My friends span all ages and occupations. They include teachers, nurses, lawyers, grocers, bookstore owners, social workers, students, entrepreneurs, retirees, and artists. I've found the typical Dutch trait of 'directness' to be positively refreshing, if occasionally bracing. Perhaps I was simply ready for that, and have chosen not to take certain direct comments personally. Instead, I've found it easy to get to know people quickly, and to have 'real' conversations that are elusive in California. (Mind you, these conversations have all been in English, since my attempts at learning Dutch have gone nowhere. Another trait I've learned to admire about the Dutch: their interest in finding just the right word or phrase to express their thoughts.) And when life got challenging for me, these friends were right there to

provide support and kindness the likes of which I've never encountered. I feel fortunate to have made several lifelong Leidenaar friends.

So as I leave this charming city for an attempt to reintegrate to the US, I do so wistfully. I am grateful that my son will remain here for his continued studies so that I have an excuse (as if I need one!) for regular return trips back. And if Trumpland gets to be too much for me, I'll get back on funda.nl, enroll in Dutch classes again, this time with more serious intent, and renew my SportCity membership so I can reacquaint myself with my Leiden community, likely make new friends, and finally impress people with my excellent Dutch language skills.

Why Leiden? Waarom niet!

Bridget McNamer is an American with an Irish passport. She likes people and adventures, and tries to suit her work to fit those passions. •

Fick Makelaardij
onroerend goed adviezen
Doezastraat 21, 2311 GZ Leiden
Tel.: 071-512 00 06
info@fick.nl | www.fick.nl
NVM

Sanne Dresmé | Lokaal7a
06 2907 3154
www.lokaal7a.nl
Lokaal7a.nl druk | web | divers

DIEREN

BEEST GEWEEST

door José Plevier

Je loopt er jaren aan voorbij zonder dat het je opvalt: een sculptuur, gevelsteen of andere decoratie met de afbeelding van een dier. Wat zijn het voor dieren?

Breestraat 60, Stadsgehoorzaal

De Stadsgehoorzaal in de Breestraat werd in 1890-1891 gebouwd nadat de vroegere concertzaal op die plaats in 1889 in vlammen was opgegaan. De toenmalige gemeente-architect Ir. Knuttel ontwierp het gebouw in neorenaissance stijl met rijke decoraties. Omdat de Breestraat ondanks zijn naam niet echt breed is vallen de sculpturen die bovenop het timpaan op de geveltop staan niet direct op. Maar wie even stilstaat aan de overkant van de straat en omhoogkijkt, ziet twee prachtige griffioenen aan weerszijden van een lier. Ze houden een wapenschild in de klauwen.

Foto Sarah Hart

Volgens de definitie is een griffioen, ook grijpvogel of Vogel Grijp genoemd, een fabeldier dat is samengesteld uit het lichaam van een leeuw en de kop en vleugels van een adelaar. Hiermee zou het de heerschappij over zowel de aarde als de lucht symboliseren. Daarbij heeft hij dan nog de oren van een paard en een hanenkam of kuif. De beeldhouwer van onze griffioenen (zijn naam heb ik niet kunnen achterhalen) blijkt een eigen visie op het beest te hebben: bij nadere bestudering blijken ze toch echt een leeuwenkop te hebben, maar dan zonder manen en op een vogelhals. De paardenoren zijn wel aanwezig. Maar ja, wat is het "echte" uiterlijk van een fabeldier? Wie heeft er ooit een in levenden lijve aanschouwd?

Groenhazengracht, Poortje Doelenkazerne

Het kwam al eerder aan de orde: het poortje uit 1645 dat toegang gaf tot de Doelen, oefenterrein van de Leidse Schutterij. Maar toen waren we voornamelijk geïnteresseerd in het paard. Een belangrijk ander dier in de beeldengroep bovenop de poort is de draak. De Haagse beeldhouwer Pieter Adriaensz. 't Hooft, werkzaam van 1639 tot 1645 heeft dit fabeldier zeer plastisch weergegeven. Een draak is een vuurspuwend monster met een reptielachtig lichaam, meestal geschubd, met vlerken en soms twee, meestal vier poten met klauwen. 't Hooft geeft hem een afgeronde staart, maar vaak wordt hij uitgebeeld met een puntige pijlstaart. Ook hier geldt dat niemand de anatomische details met eigen ogen heeft kunnen zien. Het beest is duidelijk de verliezende partij want Sint-Joris heeft hem zojuist de fatale steek dwars door zijn kop gegeven.

Foto Sarah Hart

Academiegebouw, Rapenburg 73, Nonnensteegzijde

De aanbouw van het Academiegebouw aan de Nonnensteeg, is door rijksbouwmeester Jacobus van Lokhorst (1844 – 1906) rond de voorlaatste eeuwwisseling uitgevoerd in neogotische stijl. Op beide nokpunten van het dak bevindt zich een sculptuur, nauwelijks te zien vanaf de straat en de Hortus (zie de pijl).

Ik dacht in eerste instantie aan een harpij; een kwaadaardig figuur met vrouwenhoofd op het lijf van een roofvogel. De haarscherpe foto die Jos van den Broek van nabij maakte, laat echter een angstaanjagende mannenkop met gigantische oren zien die doet denken aan de monsterfiguren op gotische kerken, zoals de Notre Dame in Parijs. Bij de gargouilles die vanaf de dakrand van die kerken uitsteken dient de opengesperde mond om het hemelwater uit te spuwen, maar daar is bij deze jongen geen sprake van; hij zit stijf rechtop. Al met al een mooi neogotisch detail dat helaas een nogal verborgen bestaan leidt. •

Foto Jos van den Broek

HISTORIE

NEUTEBOOM, EEN BOOM VOL VERHALEN

door Marjolijn Pouw

Bep Kastelijns geboren Neuteboom onderzocht de geschiedenis van haar familie, waarvan een deel al eeuwen in de Leidse binnenstad woont. Ze schreef er een aantal artikelen over in de Hart van de Stadkrant (zie de lijst hieronder) en samen met haar man Jos het boek Neuteboom, een boom vol verhalen. Op 16 mei presenteerden ze hun boek aan André van Noort, hun steun en toeverlaat in het Regionaal Archief Leiden. Het boek telt 500 bladzijden, inclusief index en foto's. Bep en Jos werkten er bijna 30 jaar aan. Met in hun rugzak twee extra exemplaren trokken ze van het Regionaal Archief naar het Centraal Bureau voor Genealogie en de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag, waar het boek nu ook in de collectie is opgenomen.

Bep Kastelijns presenteert de familiegeschiedenis aan André van Noort, foto Jos Kastelijns

Het begin

Toen Bep trouwde en kinderen kreeg, ging ze nadenken over haar ouders en voorouders: hoe ze leefden, waar ze vandaan kwamen en waar ze woonden: "Helaas had ik nooit veel over mijn vader gehoord, toen hij leefde was ik te jong om hem vragen te stellen over vroeger.

Ik bleek wel nieuwsgierig te zijn, vandaar dit boek.", schrijft ze in haar inleiding. Vanaf het begin van haar onderzoek heeft Jos haar van harte gesteund, hij hielp haar de onvoorstelbare hoeveelheid gegevens te ordenen en in de computer te zetten en--misschien wel het belangrijkste--bij de verwerking van de emotie die de vaak schrijnende verhalen opriepen.
In 1992 gingen Bep en Jos voor het eerst op onderzoek uit. De archiefmedewerker die hen op gang hielp zei: 'Stop maar met die Neutebomen. Daar zul je niks over vinden, want die waren arm.' 'Dat zullen we nog wel eens zien', zei Jos. Ze lieten zich dus niet afschrikken. Als er criminelen of wezen tussen zitten moet er wat te vinden zijn dachten ze, want die zijn bijgeschreven in de registers van de rechtbank en de weeshuizen en hun verhalen vast ook. Daarnaast zijn er nog de kerkelijke registers, waarin gehuwden en gedoopte kinderen werden bijgeschreven.

Oorsprong
Op zoek naar de oorsprong van de familie kwamen Bep en Jos in het Archief Eemland Amersfoort terecht, waar ze op Gerrit Willemz Nooteboom stuitten, een man uit Stoutenburg die in 1651 met de eveneens uit Stoutenburg afkomstige Weijmtgen Jordens trouwde. Het echtpaar stierf jong, hun kinderen belandden in het weeshuis te Amersfoort. Een van de kinderen, Jordanus Gerritz Neuteboom, lakenverver en knecht, trok in 1683 naar Leiden en ging daar in de textielindustrie werken. Hij was in 1674 samen met zijn zusje in het burgerweeshuis in Amersfoort opgenomen en was enige jaren knecht op het kasteel van Renswoude. Hij trouwde met Jacomina van Leus en kreeg met haar negen kinderen. Ze woonden op verschillende adressen tussen de Waardgracht en de Middelste Gracht, een van de armste buurten van Leiden. Rijk zullen ook zij niet zijn geweest, de familiegeschiedenis was er zoals gezegd vooral een van armoede.

Verspreiding
In de familie Neuteboom tref je geen boeren aan, wel kleine zelfstandigen, ambachtslieden en vooral arbeiders. De familie verspreidde zich al vroeg over het hele land. Bep en Jos wonen in Veldhoven, een deel van de familie huist nog steeds in Leiden. Beps grootvader woonde in Rotterdam. 'Hij was zeer intelligent, maar niet echt praktisch', vertelt ze. 'Ondanks zijn geringe middelen stuurde hij zijn zoons naar de HBS, want met doorleren kwam je vooruit in het leven. Mijn moeder vond dat ook van belang, ik heb een goede opleiding als onderwijzeres gehad en stond jarenlang voor de klas. Na mijn huwelijk ben ik met kinderen blijven werken.' Jos is van huis uit elektrotechnicus bij Philips, maar schoolde zich om tot informaticus toen er grote behoefte aan vakmensen op dat gebied kwam. Daar hebben ze bij de verwerking van alle gegevens veel profijt van gehad. Zo maakte hij gebruik van het genealogieprogramma Haza-Data voor de opslag en verwerking van hun onderzoek, waarmee je gemakkelijk verbindingen kunt leggen tussen de duizenden gegevens over geboorte, huwelijk, woonplaats en beroep. Eigenlijk was het hem daar niet eens zo zeer om te doen, al vond hij het leuk om bezig te zijn met zijn vak. Jos: 'Het gaat me vooral om de verhalen. Zonder die verhalen komt het verleden niet tot leven, dan heb je alleen maar de gegevens en dat is nogal saai. Daar onthoud je niet veel van, tot je het verhaal erachter hebt gevonden.'

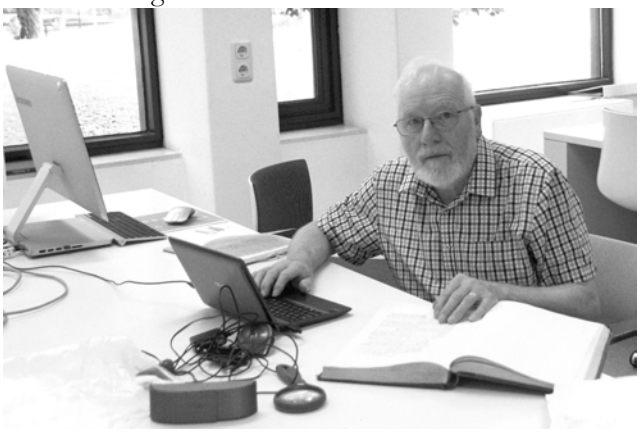

Jos Kastelijns achter zijn computer, foto Bep Kastelijns

VOC en Veenhuizen
Bep: 'Er zat bijvoorbeeld ene Willem Neuteboom in de strafkolonie in Veenhuizen. Hij was een zwerver die waarschijnlijk arm en eenzaam is gestorven. Er zijn Neutebomen die als weeskinderen door de VOC werden geronseld en als scheepsjongen naar Indië zijn gestuurd, er zijn er die vanwege kruimeldiefstal openbaar terecht zijn gesteld. Bijvoorbeeld Cornelis Vinkesteijn, een aan de familie Neuteboom verwante Leidse warmoezenier die in 1757 vanwege diefstal en verkoop van groenten uit andermans tuinen met zijn vrouw werd opgehangen. Via de Diefsteeg belandde je dan op het Galgenveld bij het Galgewater. Weeskinderen, of kinderen die in grote armoede opgroeiden, werden door de kinderrechter vaak in een tehuis geplaatst. Dat was niet altijd zo ellendig als het in de VOC-tijd was. Zo is mijn vader in de Tweede Wereldoorlog na de dood van zijn vader in een Pro Juventute tehuis in Rotterdam geplaatst, waar hij goed werd behandeld en beschermd was tegen tewerkstelling in Duitsland. Ook kreeg hij een opleiding die bij zijn aanleg en belangstelling paste.
Een Joods gezegde luidt: "Je kunt twee keer doodgaan. Als je doodgaat en ook als je naam na je dood niet meer genoemd wordt." Om dat te voorkomen heb ik dit boek gemaakt. Hoe kan je mensen beter herdenken dan door hun leven te beschrijven, ook al is het maar kort? Tegelijkertijd gaf het me de gelegenheid om in de sociale geschiedenis te duiken. Hoe leefden in de 19e eeuw de Leidse textielarbeiders? Waar woonden ze? Wat veranderde er toen de huisnijverheid in fabrieksarbeid werd omgezet? Wat was het lot van de kinderen?'
Het zijn de verhalen die, verspreid tussen alle gegevens en foto's, dit boek tot zo'n hartverwarmende interessante reis door de tijd maken. En de mooie uitgave natuurlijk, verzorgd door uitgeverij Barjesteh van Waalwijk van Doorn & Co's in Eijsden-Margraten.

Sociale geschiedenis

Bep: 'Je kunt dit werk alleen maar goed doen als je de tijd neemt om je te verdiepen in de sociale geschiedenis, of erop uit trekt en praat met de mensen die je op je tochten tegenkomt. We zijn het hele land doorgetrokken en mochten haast overal binnenkomen als we uitlegden wat ons doel was. Ook ben ik in allerlei boeken gedoken, over het leven op VOC-schepen, kinderarbeid in de 19e eeuwse fabrieken, weeshuizen, het leven in de achterbuurten, hoe men daar tot halverwege de 20e eeuw op elkaar gepakt zat in krotten en kinderen en volwassenen in één kamer leefden, zonder waterleiding of riool. In de 19e eeuw werkte men de godganse dag voor een hongerloon, waarvoor je nauwelijks brood kon kopen. Het is geen wonder dat de kindersterfte zo hoog was en veel mensen het loodje legden zodra er weer een epidemie uitbrak. De weeshuizen zaten vol.'

5e Binnenvestgracht rond 1900, Regionaal Archief Leiden

'Als je de plaatsen opzoekt waar je familie leefde dan kom je op straat vaak mensen tegen die je spontaan vertellen hoe het vroeger was. Toen we foto's maakten van plekjes in Leiden waar ooit fabrieken stonden, raakten we in gesprek met een oudere mevrouw', vervolgt Jos. 'Ze vertelde ons hoe het er in de vorige eeuw nog aan toe ging bij vele fabrieksarbeiders. Het staat ook in ons boek. Op vrijdag gingen ze als ze hun loon kregen gelijk van de fabriek de kroeg in en maakten ze hun geld op aan drank. De echtgenotes stonden dan bij de fabriek of kroeg en probeerden wanhopig hun man naar huis te krijgen. Ze hadden het loon zo hard nodig voor hun vele kinderen.'

'Op zoek naar verwanten maak je je wereld groter, vervolgt Bep. 'Je bezoekt (achter)neven en -nichten, tekent de verhalen over hun ouders op, gaat naar musea, zoals het Leids Weevershuis en praat daar met de beheerders over vroeger tijden. Je zoekt uit wat Staalmeesters zijn en gaat dat mooie portret van ze nog eens bekijken. Je leest in een oude krant hoe een dienstmeisje de kinderwagen loslaat die met baby en al in de gracht valt en hoe een voorvader van je zo uit zijn huis de gracht in springt om het te redden. Je stuit op verzetshelden en profiteurs, vaak arme, ongeletterde mensen. Je vraagt je af wat zij wisten van de wandaden van de Duitsers? Zulke vragen laten je niet meer los.'

J. Kastelijns en E. Neuteboom, *Een boom vol verhalen*
Uitgeverij Barjesteh van Waalwijk van Doorn & Co's, Eijsden-Margraten 2019
500 bladzijden, prijs € 55, Boekhandel De Kler
Informatie Bep Kastelijns: bep@kastelijns.nl, of bij de uitgever.

Lees meer over de Leidse familie Neuteboom in eerdere Hart van de Stadkranten, te downloaden van de website:
www.PALLeiden.nl

Hart van de Stadkrant ***132*** *september 2011*
Marjolijn Pouw 'Isaäc Neuteboom'
Hart van de Stadkrant ***133****, december 2011*
Marjolijn Pouw 'Aafje van Kortenberge-Neuteboom'
Hart van de Stadkrant ***134****, augustus 2012*
Bep Kastelijns 'De Leidse familie Neuteboom'
Hart van de Stadkrant ***135****, december 2012*
Bep Kastelijns 'Ten Prooye van de vogelen des hemels'
Hart van de Stadkrant ***136****, april 2013*
Bep Kastelijns 'Een Neuteboom in dienst van de VOC' •

INGEZONDEN

REACTIE OP ARTIKEL LEIDS CARILLON GENOOTSCHAP

Naar aanleiding van het interview met het bestuur van het Leidsch Carillon Genootschap in de Hart van de Stadkrant 150, april 2019 kreeg de redactie deze reactie van Marga Bakker. Ze weerlegt Hein van Woerdens veronderstelling dat de bij de Stadhuisbrand geredde klokken in de klokkentoren van de Regenboogkerk in de Merenwijk zouden hangen.

Beste Hein,
Grappig om nu eens vanwege een andere aanleiding dan de Hooglandse Kerk contact met elkaar te hebben. Aanleiding is het interview met de voorzitter en secretaris van het Leids Carillon Genootschap in de Hart van de Stad krant. Daarin staat in de tweede alinea over het Stadhuiscarillon een foute informatie. Al eerder werd in april 2012 dezelfde incorrecte bewering gedaan in die krant. Toen in een artikel van Clariet Boeye. Het betreft de niet-verbrande klokken uit het oude Stadhuis. In het artikel staat dat er een klein klokje gespaard is gebleven. Deze zou nu in de klokketoren van de Regenboogkerk in de Merenwijk hangen.
Om daarmee te beginnen: die klok is afkomstig uit de voormalige Petrakerk in de Kooi. Deze oorspronkelijk Gereformeerde kerk is in 1960 in gebruik genomen en al in 1993 moskee geworden. Bij de verbouwing is de klok, die onder andere door kerkgangers uit de Merenwijk was bekostigd, opgeslagen. Toen de Regenboogkerk een klokkentoren kreeg, is daar de klok uit de Petrakerk geplaatst.

De intacte stadhuistoren gezien vanuit de Korenbrugsteeg in 1912, fotograaf onbekend (collectie RAL)

Ander verhaal zijn de **twee** klokken die gespaard zijn gebleven vanuit het Stadhuiscarillon. Deze klokken zijn later door de burgerlijke gemeente geschonken aan de Gereformeerde Kerk, toen aan de Lammenschansweg de Zuiderkerk werd gebouwd. Deze is in 1939 in gebruik genomen en gesloopt na een grote brand op 17 september 1984.
De klokken waren ook toen gelukkig niet beschadigd. Ze zijn een tijd lang opgeslagen geweest bij een bedrijf in Zoeterwoude. Ik heb weleens gehoord dat ze daar ook in de oorlog verstopt waren, maar dat weet ik niet zeker.
In 2005 zijn de klokken door de Gereformeerde Kerk geschonken aan de Stichting Beheer Begraafplaats Rhijnhof, ze hangen in de klokkenstoel bij het poortgebouw. Indertijd heeft burgemeester Goekoop de plechtige installatie gedaan.

Voorgaande geschiedenis maakte deel uit van de beslissingen die onder mijn leiding als voorzitter van de Kerkeraad Algemene Zaken genomen werden. Vandaar dat ik hier zo stellig over ben. Maar op de sites van Reliwiki over beide kerken en op de site over het poortgebouw van Rhijnhof vind je de bevestiging.
Ik hoop dat ik je blij heb gemaakt met de wetenschap dat beide klokken, hoewel niet meer vanaf de Stadhuistoren, toch nog regelmatig hun klanken over (overleden) Leidenaars uitstrooien.

Met hartelijke groet, Marga Bakker •

INITIATIEF

HEROPENING HUIS VAN DE PASSER

door Marjolijn Pouw

Op 2 juli opende burgemeester Henri Lenferink het onlangs verbouwde Huis van de Passer door het licht te ontsteken in de vernieuwde grote Tuinzaal op de begane grond. Al vanaf 1872 herbergt het gebouw aan het Steenschuur in Leiden drie vrijmetselaarsloges en verschillende met de vrijmetselarij samenhangende verenigingen. Het interieur was dringend aan een opknapbeurt toe.

Burgemeester Henri Lenferink heropent het Huis van de Passer, foto Sarah Hart

Arjen Pels Rijcken, voorzitter van de Stichting Leids Maçonniek Centrum, vertelde dat het gebouw in 2002 in de stichting is ondergebracht. Het bestuur had er zich toen al over verbaasd dat het 80 % van de tijd leeg stond. Het ligt op een steenworp afstand van het Kamerling Onnes Gebouw en de universiteit, je zou verwachten dat er meer mee te doen was: verhuren bijvoorbeeld voor promotiediners, culturele activiteiten of bijeenkomsten van organisaties met een doel dat verwant is aan dat van de vrijmetselarij. Maar dan zou het interieur eerst moeten worden opgeknapt, want dat leek nog het meeste op dat van een buurthuis uit de jaren 60, met een keuken waarin nauwelijks een bitterbal viel klaar te maken en versleten sanitair. De voorbereiding vergde vele jaren, maar nu is het dan zo ver; het opgeknapte Huis van de Passer kan weer open. Met eigen kapitaal van de Leidse broeders en zusters, met financiële steun van het landelijk Bouwfonds van Vrijmetselaars en de Van der Mandele Stichting werd begin dit jaar met de verbouwing begonnen. Dankzij de goede samenwerking met de gemeente Leiden en vooral ook met de aannemers die bij de verbouwing waren betrokken kon deze in een half jaar worden afgerond. Tijdens de verbouwing kwamen de loges bijeen in de Menswording kerk in Leiderdorp. De leden zijn blij dat ze binnenkort weer naar het centrum van Leiden terug kunnen.

Maçonnieke symbolen

Jan Floris Holsteijn, Secretaris, schetste vervolgens het verloop van de verbouwing. Het interieur van zo'n historisch gebouw als Het Huis van de Passer kan niet zomaar op de schop. Niemand wist meer wat er onder het systeemplafond van de grote tuinzaal zat, of schuilging achter de beplating van de muren. Er moest een programma van eisen komen dat recht deed aan de vrijmetselaarsgedachte, maar het gebouw ook geschikt zou maken voor de ruimere openstelling ten behoeve van activiteiten op het sociale en culturele vlak waarmee inkomsten te verwerven zijn.

De Sterrenzaal Huis van de Passer, foto Sarah Hart

In Simon George, project architect bij Kenk Architecten, vond het bestuur de architect die bij hun ideeën paste. Hij ging op zoek naar de oude, bouwkundige principes van de gilden van kathedralenbouwers, waar de oorsprong van de Vrijmetselarij ligt en verwerkte deze in het nieuwe interieur van de grote Tuinzaal beneden. Het resultaat is een mooie, lichte zaal met een plafond van gebogen lijnen dat aan de Gotiek doet denken en past bij de hemelbogen van de Sterrenzaal boven. De verhoudingen zijn gelijk aan die van de maçonnieke symbolen zoals passer en winkelhaak, met hoeken van 30° en 90 °. Het resultaat mag er wezen, het gebouw heeft nu twee prachtige zalen voor verhuur. Het is een door de gemeente erkende huwelijkslocatie en heel geschikt voor ontvangsten in besloten kring. In de zomer kun je er de binnentuin in, die op termijn mogelijk ook wordt opgeknapt. •

INITIATIEF

JAAR VAN HET DAK

door Carla van der Poel

Op de langste dag van dit jaar organiseerde Stadslab diverse activiteiten. Een daarvan was, in samenwerking met het Rijnlands Architectuur Platform, (alvast) de aftrap van het Jaar van het Dak. Het is een interessant gegeven dat bijna vijftien procent van het Leidse grondoppervlakte uit daken bestaat. Zo hadden we het niet eerder bekeken! Er is een grote potentie want ze zijn te gebruiken voor recreëren, groenten telen, het

bevorderen van de biodiversiteit, het opvangen en vasthouden van water en uiteraard ook voor het opwekken van duurzame energie. Daarom is het jaar 2020 in Leiden uitgeroepen tot het 'Jaar van het Dak'. De plek waar een en ander plaatsvond: de daktuin van innovatiecentrum PLNT, aan de Langegracht.

Daktuin van PLNT, Langegracht 70. Foto Sarah Hart

Er waren diverse praatjes en daarna volgde een losse brainstorm met onder andere (nieuwe) ideeën als tiny houses, bomen op het dak, sporten op het dak en kunstvormen op het dak. Meestal zijn daarvoor platte daken nodig die in onze wijk niet in ruime mate voorkomen. Intussen moeten we wel meer verticaal gaan denken en kunnen we rekenen op de komst van een tweede landschap in Leiden, een daklandschap. •

INITIATIEF

HET STADSLOKAAL

door Carla van der Poel

Het Stadslokaal in de Pieterskerk-Choorsteeg, foto Sarah Hart

Vroeger hadden we in de Pieterskerk-Choorsteeg de Vrolijcke Arke, een wijkgebouw waar jong en oud bijeenkwam. Later gingen (buurt)kinderen er naar kinderopvang Ot en Sien of naar de naschoolse opvang De Kever.
Onlangs heeft wijkbewoner Ilse Koreman het initiatief genomen voor een zogenaamde co-working space. Ilse werkt zelfstandig als bouwhistoricus en wilde graag met anderen samenwerken; zo ontstond Het Stadslokaal. Er zijn verschillende soorten abonnementen om hier te kunnen werken.
Het is een frisse, lichte en uitnodigende ruimte en men heeft er de beschikking over koffie en thee. Er is ook een zaaltje voor overleg of voor het organiseren van workshops. Mensen, werkend vanuit verschillende disciplines, zouden elkaar hier kunnen versterken.
Het grote voordeel ten slotte is dat het dichtbij alle faciliteiten in de stad is. Kortom, een ideale plek voor hen die een werkplek buiten de deur zoeken. www.hetstadslokaal.nl •

INITIATIEF

STEEG, KRONIEK VAN EEN ZERE PLEK

door Marjolijn Pouw

Half september komt bij Primavera Pers het boek Steeg, Kroniek van een zere plek uit. Steeg vertelt het verhaal van vijf mannen uit de Kloksteeg rond 1900. De schrijver is Arnold Schalks, een geboren en getogen Leidenaar, die als kind jarenlang op het Pieterskerkhof woonde. In 1981 verhuisde hij naar Rotterdam, waar hij aan de Academie van Beeldende Kunsten de opleiding voor kunstenaar volgde. Hij is in Rotterdam blijven wonen en heeft er zijn bestaan opgebouwd als cultureel ondernemer. Zijn werk kunt u vinden op zijn website: http://www.arnoldschalks.nl

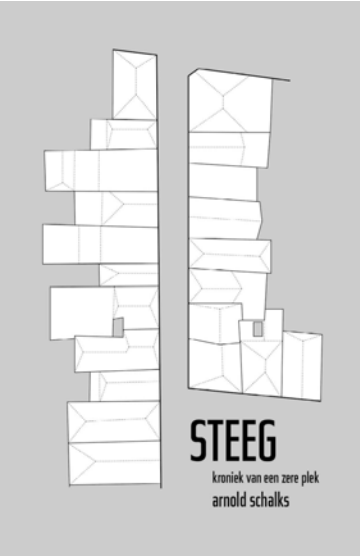

Cover van Steeg, Kroniek van een zere plek, ontwerp Arnold Schalks

In de schaduw van de Pieterskerk

'Ik ben geboren op het Pieterskerkhof. We hebben daar jarenlang op nummer 2 gewoond. We keken uit op de Auberge Française, het Franse restaurant in de Kloksteeg. Het was van Madame, zoals de eigenaresse door iedereen werd genoemd, een oude mevrouw met een knotje. Ze heette eigenlijk Anne Maria Hoffmann en ze was geen Française, maar een Luxemburgse. Niemand wist hoe ze in de Kloksteeg was beland. Het was een lieve vrouw met een hele rits zwerfkatten, maar wij kinderen waren een beetje bang van haar. Toen mijn moeder en zij vriendschap sloten, kregen we soms de restjes van het restaurant. Wij moesten die dan bij haar ophalen en zo raakten we aan haar gewend. Je kwam binnen in wat toen een lange gang leek, toch was het maar een gangetje zoals ik later zag toen ik er nog eens aanbelde. Het stonk er naar kattenpis en camembert. Maar ja, wat wil je: zeven katten en een Frans restaurant?
Ik kom vaak in Leiden. Mijn vader woont er nog steeds. Hij is intussen 97, mijn moeder is overleden. Ik wilde al jaren een familiekroniek schrijven, maar dat plan leed schipbreuk toen mét mijn moeder, mijn belangrijkste

informatiebron stierf. Ik nam me voor om in ieder geval een boek over de plaats waar ik ben geboren te schrijven voor mijn vader zou overlijden, en nu is het er dan toch echt van gekomen.'

De Kloksteeg

'We hadden het thuis niet breed, zoals je kan bedenken. Ons huis was slecht onderhouden, zoals zoveel huizen in de binnenstad van die tijd. Eigenlijk was het helemaal verkrot. We woonden voor en sliepen achter, waar je op een binnenplaatsje uitkeek. Het begon een keer vreselijk te stinken in huis en mijn vader plakte de schuifdeur naar de achterkamer af om de stank tegen te houden, maar dat hielp niks. Op een dag zagen we vanuit onze slaapkamer mijn moeder met de mattenklopper op een beest inhakken. We dachten dat het een muis was, maar het bleek een rat. Er moest wat gebeuren, maar de huisbazin gaf geen sjoege. Bouw- en Woningtoezicht werd erbij gehaald en brak de vloer open. Daar bleek de overwelfde Donkere Gracht onderdoor te lopen. Door een gat in het metselwerk keek je zo op de beerput van de buren. Het huis werd onbewoonbaar verklaard en toen hebben we een tijd met veel plezier op een boot gewoond, tot mijn ouders een nieuw huis vonden. Dat duurde lang, want er heerste in die tijd woningnood.
Leiden is in de loop van de jaren erg opgeknapt. Er zijn hele wijken bijgebouwd met veel groen. Huizen in de binnenstad zijn gerestaureerd en ook van binnen vaak erg mooi opgeknapt. Daar is het nu goed wonen, maar ik heb het erg naar mijn zin in Rotterdam. Ik zou niet naar Leiden terug willen.'

Kloksteeg eerste helft 20e eeuw, fotograaf onbekend (Collectie Van der Velden)

Vorming

'Zo'n jeugd in de schaduw van zo'n grote, oude, Gotische kerk is voor kinderen heel vormend. Het besef van vergankelijkheid wordt diep ingeprent. Als je jong bent denk je dat je onsterfelijk bent, maar zo'n kerk leert je wel anders. Ik dacht al vroeg: ik wil iets maken dat beklijft. Dat kan ik het beste doen in de vorm van een boek, in zinnen waarin je je gedachten als het ware kunt laten stollen. Toch ben ik, voor ik met schrijven begon eerst beeldend kunstenaar geworden, maar dan wel met een website die eruitziet als een boekenplank. Als beeldend kunstenaar kreeg ik het maar ten dele voor elkaar om mijn gedachten vast te leggen. Beeld is grilliger, je kunt er de overdracht minder goed mee controleren dan met woorden. Ik heb bovendien moeite met de dominante beeldcultuur van vandaag de dag. De vluchtige kijker wil behaagd worden, hij eist gemak. Ik wilde iets minder vrijblijvends. De verhouding tussen schrijver en lezer is intensiever--half lezen gaat niet goed en dus ben ik op mijn 63e toch nog met schrijven begonnen. Voor zover ik weet heeft nog niemand eerder een boek over de Kloksteeg geschreven. Steeg is er nu, ik hoop dat het boek dat gat opvult.'
Behalve de geschiedenis van vijf mannen en hun familie is Steeg ook bedoeld als eerbetoon aan de joodse bakkersfamilie Weijl. Het gezin woonde in de Kloksteeg tot ze in 1943 door de Duitsers werden weggevoerd en vermoord. Er is maar een lid van de familie ontkomen. Ik heb een aanvraag gedaan voor het leggen van vijf 'Stolpersteine' voor de deur van de voormalige bakkerswinkel op nummer 3. De plechtigheid laat nog even op zich wachten, want de Duitse kunstenaar die ze persoonlijk komt aanbrengen is bezet tot medio 2020.'

Arnold Schalks *Steeg, Kroniek van een zere plek*
Paperback, 2019, 208 blz. Prijs € 19,50
ISBN 978-90-5997-291-9 •

AANGETROFFEN

DE MOLEN VAN LEIDEN

door Roeland van Wely

'De molen van Leiden' door Lorenzo Delleani (1840-1908), foto Roeland van Wely

Soms kom je 'thuis' tegen op de meest onverwachtse plekken. Misschien dat je het doek ook al gezien had, maar in de tentoonstelling Sprezzatura in het Drents museum—onlangs bezocht—hing dit schilderij van Lorenzo Delleani (1840-1908) met als titel "De molen van Leiden". Wat er niet bij vermeld stond was dat links op het schilderij de muurtoren Oostenrijk aan de Jan van Houtkade te zien is, dus dan gaat het om de begin 20e eeuw gesloopte molen De Oranjeboom. Het schilderij is tot en met 3 november te zien in het Drents museum te Assen. •

STADSONTWIKKELING

AANLICHTEN PIETERSKERK

door Marjolijn Pouw

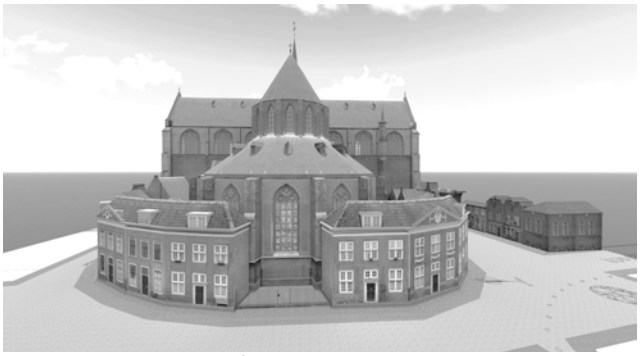

Impressie Pieterskerk, illustratie ©gemeente Leiden

Tot 2006 stond de Pieterskerk 's avonds in de schijnwerpers. Deze raakten in verval en werden door de gemeente uitgezet. Sindsdien zijn er verschillende pogingen ondernomen om de kerk opnieuw te verlichten, maar die liepen op niets uit. Nu ligt er een nieuw verlichtingsplan. We vroegen Peter van Oosterhout, beleidsmedewerker Ruimtelijke Ontwikkeling bij de gemeente, naar de achtergrond.

Doel

Peter van Oosterhout: 'Illuminatie van gebouwen heeft vooral ten doel om het bijzondere karakter ervan te laten zien en om de beeldkwaliteit van een stad te verhogen. Het kan een stad meer sfeer geven. Als we tegenwoordig een gebouw in het licht zetten dan doen we dat zo duurzaam mogelijk. We gebruiken onder meer ledlampen en verlichten niet meer het hele gebouw. De verlichting blijft ook niet meer de hele nacht branden zoals vroeger, maar gaat om twaalf uur 's nachts uit.'

Minimalistische aanpak

'We hebben gekeken naar verlichting van binnenuit zoals bij de Hooglandse Kerk, maar dat werkt niet bij de Pieterskerk. De Hooglandse kerk is wit van binnen, waardoor het licht naar buiten kan reflecteren. De Pieterskerk is donker en de proporties zijn anders. Toen hebben we het plan opgevat om het minimalistisch aan te pakken. We beperkten ons tot de drie ingangen, het Marnixraam en de twee plaquettes aan de buitenmuur. Het licht gaat aan met de straatverlichting, het gaat uit om twaalf uur 's nachts.'

Geen maanlandingsevenement

'Bepalend voor de keuze van de verlichting zijn het monumentale karakter en de schoonheid van een gebouw. Het karakter van de verlichting is ingetogen. We gebruiken één vaste kleur met een warme uitstraling, we willen er geen maanlandingsevenement van maken. Bij de installatie van nieuwe verlichting worden de oude lichtbakken weggehaald en voor een deel—we gebruiken veel minder spots dan vroeger—door ledspots vervangen. De oude lichtbakken verbruikten per bak 800 watt (vergelijkbaar met een zuinige stofzuiger). Met de nieuwe verlichting kunnen we voor de hele Pieterskerk waarschijnlijk onder de 1800 watt blijven. Dat scheelt nogal wat.'

Inloopavond

'De buurtbewoners zijn per brief ingelicht over de verandering, op 2 september is er een inloopavond waar men een toelichting krijgt en vragen kan stellen.
Het plan om de Pieterskerk aan te lichten was overigens al opgenomen in de nota Verleiden met licht uit 2016, die door de gemeenteraad is vastgesteld.' •

STADSONTWIKKELING

GROOTSCHALIGE HORECA OP DE LANGEBRUG?

door Adri Klaassen

Binnenkort wordt er een beslissing genomen over de eventuele vestiging van een zeer grootschalige horecavestiging op de Langebrug 12A. Mocht dit enorme "Asian inspired" restaurant er onverhoopt komen, dan betekent dat een grote ontwrichting en aantasting van de leefbaarheid in de kleinschalige Pieterswijk. Behalve de overlast van het restaurant zelf, de dagelijks komende, gaande en rokende bezoekers, is er nog een ander groot probleem: de mogelijkheden voor (fiets)parkeren zijn er nu al zeer beperkt. Ook zullen de extra verkeersstromen het autoluwe beleid van B&W, toch een van de speerpunten, in de wielen rijden.

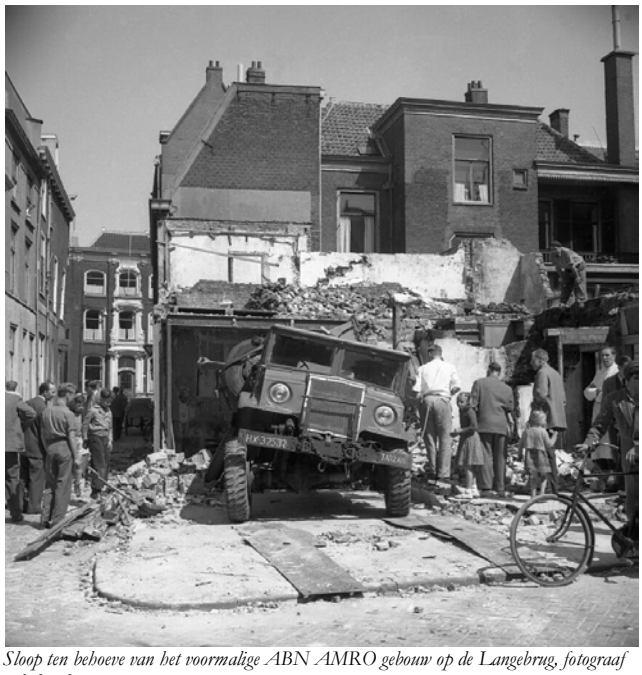

Sloop ten behoeve van het voormalige ABN AMRO gebouw op de Langebrug, fotograaf onbekend

In de ruimtelijk-economische horecavisie van februari 2016 staat op pagina 40 de volgende passage: "Bij het beoordelen van aanvragen voor horeca zullen we het overlastaspect nadrukkelijk meewegen omdat er in dit gebied veel gewoond wordt. In principe zullen we

daarom niet meewerken aan een dichte concentratie van avondhoreca in stegen."
Een wijkbewoner stelde volgende vraag aan de gemeente: "Ik weet niet precies wat het verschil is tussen een steeg en een straat, maar de Catharinasteeg is breder dan de 3,13 meter die de Langebrug meet. Waarom hebben jullie bij de aanvraag voor een Horecavergunning voor Langebrug 12A niet gewoon teruggegrepen op deze passage?"
Het antwoord van de gemeente luidde: "Deze passage staat op pagina 40, behorende bij de passage over 'academische cultuur'. Langebrug 12A valt onder het dwaalmilieu. Hoewel het onderscheid lastig en soms klein is houden we deze indeling wel aan. Maar ook voor het dwaalmilieu (en voor alle gebieden) geldt dat er een belangenafweging wordt gedaan, waarin allerlei aspecten worden meegenomen en afgewogen."
Het is duidelijk; de gemeente stelt zich héél formeel op, en het lijkt erop dat de grootschalige horecavestiging er koste wat kost moet komen. Maar in de praktijk blijken de 'stellingen' in de Horecavisie niet in graniet uitgehakt. In 2017 werd op de Horecavisie van 2016 ingebroken. Op de Nieuwe Rijn werden vijf horecavergunningen meer vergund dan was overeengekomen. Waarom zou dit nu niet andersom kunnen, maar dit keer in het belang van de bewoners? Dus minder vergunningen in de Pieterswijk? Tijden veranderen; opvattingen en inzichten ook?
Maar tot nu toe lijkt het erop dat de 'politiek' deze casus ziet als een onvermijdelijke natuurramp. Het enige dat men wil doen is voor de Bühne: wat (vergeefse) zandzakjes in de bressen van de dijk gooien. Maar de bewoners staat het water aan de lippen. •

STADSONTWIKKELING

AFVANGEN FIJNSTOF

door Jan Pieters

Parkeergarage Garenmarkt en het afvangen van fijnstof
De klankbordgroep voor de parkeergarage onder de Garenmarkt is van mening dat het fijnstof uit de garage moet worden afgevangen en liet het Fleur Spijker, wethouder Duurzame Verstedelijking, per brief weten. Het college van B&W reageerde er afwijzend op.

Vervolgens heeft de klankbordgroep de wethouder verzocht om het fijnstof toch af te vangen. De lucht uit de garage wordt regelrecht de stad ingeblazen en zal naar verwachting een beduidend hogere concentratie fijnstof bevatten dan de lucht die de garage wordt ingezogen.

Luchtfilters onnodig?
Onderzoek dat bureau Witteveen en Bos vanwege de bouwvergunning deed naar de uitstoot van fijnstof had als vraagstelling hoeveel vuiler de lucht zou worden door de komst van de garage. Geconstateerd werd dat de toename beperkt zou zijn en luchtfilters dus niet nodig waren. Alsof alles koek en ei is als de lucht 'maar een klein beetje' viezer wordt.

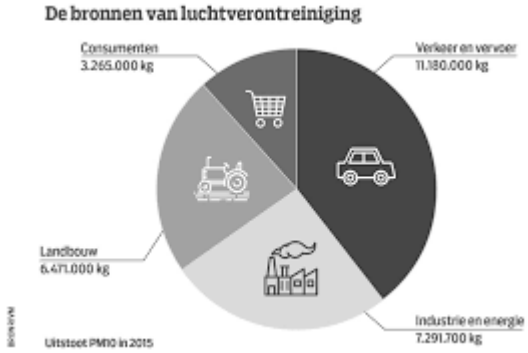

De bronnen van luchtverontreiniging, afbeelding Internet

Vandaag de dag wordt fijnstof als schadelijker voor de gezondheid beschouwd dan een paar jaar geleden. Dat is ook een van de redenen waarom de Staatssecretaris van Infrastructuur en Milieu op 25 juni 2018 naar aanleiding van de aanpassing van het Nationaal Schone Luchtakkoord stelde dat zij inzet "op een permanente verbetering van de luchtkwaliteit". De zuiveringstechniek staat niet stil, het elektrostatisch afvangen van fijnstof is inmiddels een beproefde en betaalbare techniek geworden. Het argument dat de lucht niet veel viezer wordt door de komst van de garage, vindt de Klankbordgroep niet overtuigend. Het past niet in de ambities van het College voor een gezonde stad, zoals verwoord in het Collegeakkoord en de Ontwerp Omgevingsvisie. Intensief bewegen is gezonder in schone lucht.

Het probleem lost zich niet vanzelf op. Fijnstof is klein en licht en verspreidt zich over grote afstanden. Ook als we allemaal elektrisch gaan rijden blijft het een groot gezondheidsprobleem. Fijnstof wordt grotendeels veroorzaakt door de wrijving van (auto)banden op het wegdek bij het rijden en remmen. Verder is het afkomstig van de landbouw, industrie en verkeer in een heel groot gebied dat onder meer Noord Afrika, Scandinavië, Polen en het Verenigd Koninkrijk omvat. Het is waar dat een maatregel voor slechts één bron maar een gering effect heeft, zeker lokaal. De klankbordgroep begrijpt echter niet waarom het college juist het geringe effect op de lokale milieukwaliteit als argument tegen het afvangen van fijnstof in de parkeergarage aanvoert. Dat argument zou immers ook gelden voor de reductie van CO2-emissie. Daar zou je vanwege het geringe effect ook niets aan hoeven te doen volgens de redenering van het college, maar anders dan bij CO2-emissie geldt voor fijnstof dat zelfs een kleine vermindering van de concentratie voor degenen die eraan bloot staan een onmiddellijk gunstig gezondheidseffect kan hebben.

Er zijn maatregelen om de concentratie van fijnstof te beperken, bijvoorbeeld door een verbod op open haarden, palletkachels, barbecueën, of vuurwerk. Daar komt vrij veel bij kijken: hoe krijg je mensen zo ver dat

ze opgeven wat ze zo graag doen? Je zult ook de Europese normstelling, of landelijke regelingen aan moeten passen. Het afvangen van fijnstof in de garage is daarentegen een maatregel waar de gemeente verder niemand voor nodig heeft. Installaties aanschaffen, de 230 Volt-stekker erin en klaar is Kees.

Elektrostatische fijnstofvangers
Het plaatsen van elektrostatische fijnstofvangers kost geld en dat is bijna op. Aanvankelijk werd gedacht dat er nieuwe leidingen in de wanden van de garage zouden moeten worden gemaakt, terwijl die wanden al ontworpen waren en mogelijk aangebracht. Dat zou forse risico-opslagen hebben opgeleverd, maar dat stadium is gepasseerd. De garage is bijna klaar. De kosten zijn minder hoog dan de eerdere ramingen. Het is zeker niet te laat om fijnstofvangers alsnog te plaatsen. Technisch kan dat zelfs nog als de garage klaar is.

De brief van de klankbordgroep aan de wethouder (12 juli 2019) is met alle bijlagen te vinden op de website: www.palleiden.nl •

STADSONTWIKKELING

GARENMARKT

door Sonja Wagemans

De echte Garenmarkt in 1963, fotograaf onbekend (collectie van der Velden)

Tussen de Hoefstraat en het van der Werfpark bevindt zich de Garenmarkt. Een mooie monumentale straat met grote oude Lindebomen, die wordt doorsneden door de Raamsteeg. In de jaren '60 werd de oostkant van de Garenmarkt tussen de Raamsteeg en het Van der Werfpark afgebroken, en verder één kant van het Kort Levendaal, de Korevaarstraat en de Korte Raamsteeg. Het gat werd een plein zonder naam waar je kon parkeren, in de volksmond 'Parkeerplein Garenmarkt' genoemd. Ook de gemeente beschouwt het plein als een deel van de Garenmarkt.
Na de bouw van de ondergrondse parkeergarage onder het plein wordt het een mooi, groen plein dat net als de echte Garenmarkt—de brede straat met de oude lindebomen—de naam Garenmarkt krijgt.
Dit geeft veel verwarring. Het plein wordt nu door veel mensen ten onrechte als de Garenmarkt beschouwd. Zo gaat een plein er vandoor met de naam Garenmarkt en ontstaat de vraag waar de mensen aan de echte Garenmarkt dan wonen, want die straat wordt door veel mensen niet meer als zodanig herkend. Daarom pleit de werkgroep 'Een mooi plein verdient een eigen naam' voor een eigen identiteit van het plein, en dus een eigen naam. De werkgroep gaat er verder mee aan de slag. •

INITIATIEF

LOKHORSTKERKPROGRAMMA

door Barend Kraal

Het komende seizoen staan er in de Lokhorstkerk, Pieterskerkstraat 1, weer diverse muzikale en culturele activiteiten gepland. Deze zijn steeds vrij toegankelijk (een vrijwillige bijdrage na afloop is welkom). Ze worden georganiseerd door de vrijzinnige leden en vrienden van het Doopsgezind - Remonstrantse samenwerkingsverband van Leiden en omstreken.

Nieuwe Practicum Musicae-concertreeks
do 26 september 17.00 – 18.00 uur: als aanloop tot het nieuwe seizoen van maandelijkse donderdagmiddag-concerten laten klarinettist Bram Boesschen Hospers en organist Jan Pieter Lanooy zich horen aan het Mitterreither-/Van Dam-orgel (1774/1807). Beiden behaalden pasgeleden hun masterdiploma aan het Koninklijk Conservatorium in Den Haag. Zij brengen als duo en soms solo een afwisselend programma met onder andere "oude" muziek van vader Joh. Sebastian en zoon C. Ph. Emanuel Bach, en met "nieuwe" muziek van Igor Stravinsky en Olivier Messiaen.
De daaropvolgende serie van Practicum Musicae-verrassingsconcerten (ook steeds van 17.00 – 18.00 uur) heeft als data de donderdagen van 31 oktober, 28 november, 30 januari, 27 februari, 26 maart en 30 april. De musici zijn jonge dubbeltalenten, die naast hun studie aan de Universiteit Leiden een bijvak muziek studeren aan het Koninklijk Conservatorium in Den Haag.

Voor aanvullende programma-informatie en activiteiten in de Lokhorstkerk zie www.doreleiden.nl. •

BERICHTEN

Jan Demper (JD), Gertjan Bots (GB, Adri Klaassen (AK), Fred van der Loo (FL), Marjolijn Pouw (MP), Giny Schoemaker (GS en Theresa Steeman (GS & TS)

PIETERSWIJK

Langebrug | Grootschalige horeca in het voormalige ABN AMRO-gebouw? | Binnenkort wordt er een beslissing genomen over de eventuele vestiging van een grootschalige horecavestiging op Langebrug 12A. Mocht dit enorme 'Asian inspired' restaurant er komen, dan is dat een grote aantasting van de leefbaarheid in de Pieterswijk. Behalve de overlast van het restaurant is er nog een ander groot probleem: de beperkte mogelijkheden voor (fiets)parkeren.
De extra verkeersstromen zullen de binnenstad er niet autoluwer op maken, wat haaks staat op het beleid van B&W om dat te bereiken. Wijkbewoners hingen een spandoek op bij de Rembrandtdagen, maar dat werd al gauw weggehaald. Boze tongen beweren dat de gemeente daarvoor verantwoordelijk was, maar die ontkent dat. *(AK)*

Het verwijderde spandoek, foto wijkbewoner

Proef om sluipverkeer tegen te gaan uitgesteld | Bij de gemeente wordt hard gewerkt aan een ambitiedocument voor een autoluwe binnenstad. De Langebrug komt nog steeds serieus in aanmerking als straat waar op korte termijn een verkeersmaatregel tegen sluipverkeer zal worden ingevoerd. De komende maanden wordt gesproken met de verschillende partijen en stakeholders om een eerste concept toe te lichten en reacties op te halen. Daaruit komt een document voort dat in oktober naar het college en de raad gaat. Eventueel zal in 2020 de Langebrug kunnen worden afgesloten. *(AK)*

Pieterskerk Inloopavond over het aanlichten van de kerk op 2 september Op maandag 2 september houdt de gemeente een inloopavond voor de buurt over het aanlichten van de Pieterskerk
Tot 2006 stond de kerk 's avonds in de schijnwerpers. Deze raakten versleten en werden door de gemeente uitgezet. Sindsdien zijn er verschillende pogingen ondernomen om de kerk opnieuw te verlichten, maar die liepen op niets uit. Binnenkort verandert dat. Op de inloopavond worden de plannen uitgelegd en kan men vragen stellen. Het plan om de kerk van buiten te verlichten was overigens al opgenomen in de (vastgestelde) nota Verleiden met licht uit 2016. *(MP)*

Rapenburg RapenburgRace 21 september | Op zaterdag 21 september organiseert de stichting Rapenburgrace voor de tweede keer een zwemwedstrijd in het Rapenburg met het motto 'Dwars door Leiden'. De opbrengst is dit jaar bestemd voor onderzoek naar mogelijkheden om de kwaliteit van leven voor mensen met een dwarslaesie te verbeteren. Sportievelingen kunnen een traject van 800 meter in het Rapenburg zwemmen om er geld mee in te zamelen voor de volgende goede doelen: 1) het onderzoek van hoogleraar neurochirurgie Wilco Peul naar zo snel mogelijke behandeling van dwarslaesie, wat het verder afsterven van ruggenmergvezels zou kunnen voorkomen; 2) Project March van de TU Delft. Project March ontwerpt een exoskelet voor mensen met een dwarslaesie, waarmee ze hun mobiliteit terug kunnen krijgen.
RapenburgRace is een initiatief van aan het Rapenburg wonende studenten. Het wordt door alle Leidse studentenverenigingen gesteund. De studenten willen ermee een brug slaan naar de bewoners en aandacht vragen voor een maatschappelijk of medisch probleem. Voor de race maken ze met de brandweer de gracht schoon. Het Hoogheemraadschap Rijnland test de waterkwaliteit. Voor informatie en aanmelden zie: Rapenburgrace.nl. *(MP)*

ACADEMIEWIJK

Doeleneiland Humanities Campus | De afgelopen tijd zijn er twee bewonersavonden geweest met wethouder Paul Dirkse. Op 1 april noemde Dirkse drie alternatieve woonlocaties voor de bewoners van het Doeleneiland: De Waardgracht, Plexus Student Centre en de Langegracht. De verhuizing zou in 2023 zijn. Op 8 juli presenteerde de nieuwe gemeentelijke projectleider Carlo Cornelis, het plan van aanpak Herhuisvesting. Daarbij werd duidelijk dat de wethouder weliswaar bewonersavonden organiseert, maar bepaald niet om de bewoners te informeren. Zo hoorden we op 17 juli tijdens de door de gemeente georganiseerde slotbijeenkomst over het Energiepark, dat de eengezinswoningen op de plek van het Stadsbouwhuis aan de Langegracht geen tuinen zouden krijgen. Begin augustus werd duidelijk dat de nieuwe huizen niet alleen geen tuinen krijgen, maar dat er ook geen eengezinswoningen worden gebouwd. Eengezinswoningen zouden alleen op de Paviusstraat komen, de locatie die al eerder door praktisch alle bewoners van het Doeleneiland als onaanvaardbaar is afgewezen. We zijn weer terug bij af. *(GS & TS)*

Academiewijk en Pietersbuurt | Nacht van Ontdekkingen op 21 september Leiden Marketing, Cultuurfonds Leiden en Universiteit Leiden organiseren op zaterdag 21 september de Nacht van Ontdekkingen in en rond de Hortus botanicus, het Rapenburg (tussen Nonnenbrug/Oude UB en Doelenbrug/RMO), Pieterskerkplein, Lipsius en Plexus. Het programma start om 17.00 uur op het Pieterskerkplein, om 24.00 uur is het buiten programma afgelopen. Het thema is 'licht en donker' met lezingen van Leidse wetenschappers, en daarnaast muziek- en theateracts, live wetenschap, performances, film, excursies etc. Kijk voor meer informatie op www.nachtvanontdekkingen.nl. *(MP)*

LEVENDAAL-WEST

Boisotkade RAL | ELO-cursus 'Oud schrift voor beginners'

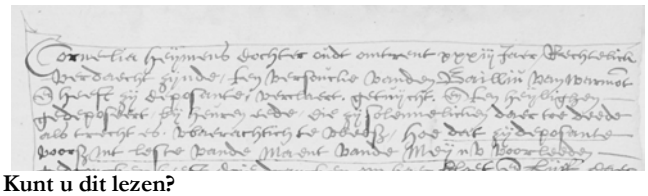

Kunt u dit lezen?
Nee? Dan is de cursus 'Oud schrift voor beginners' iets voor u. In oktober start bij Erfgoed Leiden en Omstreken (ELO) op de vrijdagmiddagen deze cursus om de basis van het lezen van oud schrift onder de knie te krijgen. In tien bijeenkomsten leert u teksten van de middeleeuwen tot de achttiende eeuw te ontcijferen.

Locatie:	Boisotkade 2A,
Data:	11 oktober t/m 13 december 2019
Tijd:	15.00 – 17.00 uur
Kosten:	€ 120,- p.p. (incl. koffie, thee, lesmateriaal)
Inschrijven:	stuur een email naar educatie@erfgoedleiden.nl

Meer informatie kunt u vinden op de website van Erfgoed Leiden: www.erfgoedleiden.nl/educatie. (ELO)

Jan van Houtkade Singelpark | Van doorgangsweg naar Jan van Houtpark De mooie Jan van Houtkade is nu een tamelijk drukke doorgangsweg voor fietsers, brommers, snel- en vrachtverkeer. Ondanks de grootse plannen voor groen in de Structuurvisie en de ambitie van de gemeente om langs de singels het mooiste en spannendste stadspark van de hele wereld te maken is de kade nog steeds niet in het Singelpark opgenomen. Bij de prioriteitsbepaling voor de huidige collegeperiode hebben De Vrienden van het Singelpark de kade als onderdeel van het park boven aan hun prioriteitenlijst gezet. Het geld voor de aanleg is gereserveerd, de toegangspoortjes staan er al. Hoe het met parkeren moet is nog niet

helder, mogelijk geeft de nieuwe, Parkeervisie van de gemeente er meer duidelijkheid over.
Bewoners van de kade staken de koppen bij elkaar en zetten met steun van de wijkvereniging een werkgroep op. Deze inventariseerde de wensen. Ze worden door de Vrienden van het Singelpark in een aantal schetsen verwerkt, die begin september aan de buurt worden voorgelegd—waarschijnlijk bij een straatborrel. (GB & MP)

Van der Werfpark | Zorgen over de toekomst Wijkbewoners zijn nog steeds ongerust over de toekomst van het Van der Werfpark. Al vijf jaar zijn de plannen voor groot onderhoud en herinrichting niet verder gekomen dan wat snoei- en kapactiviteiten. Onze zorgen:

- Het geplande fietspad aan de waterkant met een fietssluis ter hoogte van het standbeeld. Een fietspad over een voetpad? Wordt dat dan een foetspad? Volgens de gemeente zou deze 'gelegaliseerde' toegankelijkheid voor fietsers meer sociale veiligheid geven in het park.
- We zijn bang dat er sluipenderwijs steeds meer evenementen (eventueel met entreeheffing) in het park worden gehouden. Dat is onwenselijk, ook al zouden deze tot de geluidscategorie 1 behoren.
- Het weghalen van de hekken rondom het park, volgens de gemeente om het park meer 'open' te maken. (Het scheelt ook in de onderhoudskosten van de omheining.)
- Handhaving. De sluitpost der sluitposten volgens velen.

Begin juli heeft de wijkvereniging gesproken met de gemeentelijke projectleider van het park. De belangrijkste punten waren het geplande fietspad en het weghalen van de hekken. We hebben ons daar krachtig tegen uitgesproken, te meer omdat er tijdens de participatieavonden in 2017 niets over is gezegd. Afgesproken is om na de zomervakantie de kwestie nogmaals op de agenda te zetten. Eind 2019 worden er nieuwe en duurzame voetpaden aangelegd. *(AK)*

Van der Werfpark, foto Esther Kok

PAL LEIDEN BESTUUR

PAL Leiden | Inspraak bij gemeentelijk beleid
Nadat eind vorig jaar de nieuwe Participatie- en Inspraakverordening het levenslicht zag werden we in mei verblijd met de nieuwe beleidsregels Verkamering. Voor beide stukken heeft het bestuur gebruik gemaakt van de geboden inspraakmogelijkheid. Tussendoor verscheen in maart nog de ontwerp Omgevingsvisie, waar het bestuur zich nog over beraadt. (JD)

PAL Leiden | Werkgroep Stadsontwikkeling De werkgroep Stadsontwikkeling bestaande uit Jan Pieters, Hans Slot en Jan Demper heeft zich namens PAL de afgelopen periode uitgebreid bezig gehouden met de Ontwerp Omgevingsvisie en Woonvisie. Op 14 augustus 2019 is een inspraakreactie aangeboden op de Woonvisie 2020-2030 ('Goed Wonen in Leiden') en bijbehorende Uitvoeringsagenda 2020-2023 aan het college van B&W onder de titel "*Leiden: stad om in te wonen*".
De gemeentelijke documenten schetsen een beeld van de toekomstige bevolkingssamenstelling en de huisvesting die daarvoor nodig is. In haar reactie wijst de wijkvereniging er onder andere op dat in de woonvisie te weinig aandacht wordt besteed aan factoren die mede de kwaliteit van het wonen in de stad bepalen zoals bijvoorbeeld de aanwezigheid van allerlei voorzieningen, de kwaliteit van de openbare ruimte-inclusief 'groen'-, de bereikbaarheid, de veiligheid, de afwezigheid van (o.a. geluids)hinder en andere essentiële zaken. Zonder die elementen is volgens PAL de balans zoek in deze woonvisie van het college en lijkt het meer op een woningvisie dan op een woonvisie. Lees hier onze uitgebreide inspraakreactie. De samenvatting volgt in het decembernummer van de Hart van de Stadkrant, evenals reacties op de Mobiliteitsvisie en de Parkeernota die de gemeente na de zomervakantie uitbrengt.
Andere inspraakreacties, zoals op de Participatieverordening en de Beleidsregels Verkamering en straks de Evenementennota en Mobiliteitsnota, zijn of worden geleverd door het bestuur, soms met ondersteuning van een aantal leden. (FL)

OPROEP

DEELNEMERS GEVRAAGD VOOR PAL WIJKPANEL

Zoals u in de Hart van de Stadkrant krant kunt lezen is de Gemeente Leiden op vele terreinen bezig met het maken van beleid en vraagt zij in het kader van de nieuwe Participatieverordening met enige regelmaat aan zowel individuele burgers, ondernemers als (belangen)organisaties om input. Daar waar PAL in dit soort gremia vertegenwoordigd is proberen wij in onze reacties zo dicht mogelijk aan te sluiten bij wat wij vermoeden dat de wensen en behoeften zijn van onze wijkbewoners.
Om de juiste informatie te krijgen uit de wijk organiseren wij in sommige gevallen, zoals bijvoorbeeld bij de ontwikkeling van het nieuwe parkeerbeleid, een eigen panel. Maar nog mooier zou het zijn wanneer we in staat zijn om op een snelle manier te kunnen peilen wat onze wijkbewoners ergens van vinden. Daarom zijn we op zoek naar mensen die willen deelnemen aan een op te richten

DIGITAAL WIJKPANEL

Wilt u actief met ons meedenken en heeft u belangstelling om deel uit te maken van dit panel dan hoeft u alleen maar **uw naam, adres en e-mailadres** aan ons door te geven zodat wij u kunnen benaderen met een specifieke vraag over een bepaald onderwerp.
Hoe meer mensen uit de wijk zich aanmelden voor dit panel hoe beter wij in staat zijn om ons werk voor u te doen.
Help ons en meld u aan voor het PAL WIJKPANEL via info@palleiden.nl

Breestraat 133
2311 CM Leiden
T. 071 512 22 13
www.lookoptiek.nl

PAL LEIDEN

De Vereniging voor Pieters- en Academiewijk en Levendaal-West (PALLeiden) stelt zich ten doel de leefbaarheid in de wijk te vergroten. Het bestuur bestaat uit bewoners die voor maximaal zes jaar door de leden worden gekozen. Jaarlijks in april is er een ledenvergadering waarin het bestuur zich verantwoordt voor het reilen en zeilen van de vereniging en de financiën. Jaarverslag, statuten en reglementen zijn te vinden op de site: **palleiden.nl**. De wijk is een van de grootste van de binnenstad en bestaat uit de buurten Pieterswijk, Academiewijk en Levendaal-West. Op het kaartje hieronder zijn de grenzen aangegeven.

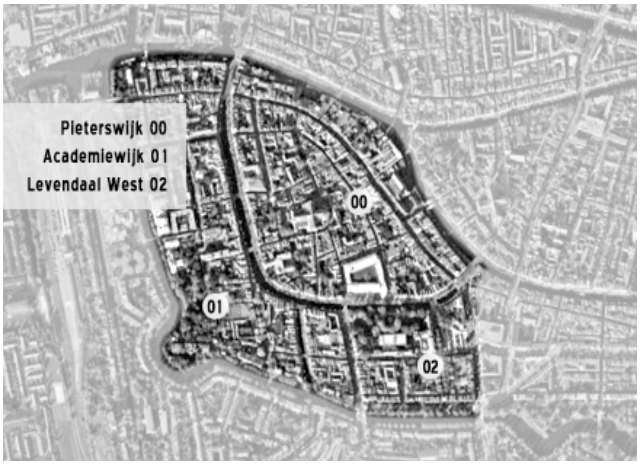

Adres en gegevens: Vereniging voor Pieters- en Academiewijk en Levendaal-West (PAL Leiden)
KvK Rijnland: 40445179
Postadres: Levendaal 6b, 2311 JL Leiden
@-mail: info@palleiden.nl
Bankrekening: NL47INGB0003664416 t.n.v. Vereniging voor Pieters- en Academiewijk Leiden

WWW.PALLEIDEN.NL

Bestuur

- **Aart Martin de Jong** voorzitter
- **Fred van der Loo**, secretaris-penningmeester, nieuwsbrief
- **Wim Brugman** bestuurslid
- **Jan Demper**, bestuurslid – distributie Hart van de Stadkrant
- **Adri Klaassen** bestuurslid

Hart van de Stadkrant De Hart van de Stadkrant is een uitgave van PAL Leiden. De krant verschijnt driemaal per jaar in een oplage van 3000 exemplaren. Hij wordt verspreid onder de leden van de gemeenteraad, ligt ter inzage in het stadhuis, de OB, verschillende leestafels van cafe's en wordt huis aan huis bezorgd. Kopij graag voor de op het voorblad aangegeven datum opsturen naar: redactiehvds@palleiden.nl.

Nieuwsbrief PAL Leiden geeft naast de krant een digitale Nieuwsbrief uit, waarvoor u zich kunt aanmelden op de website. De verzending gebeurt door Fred van der Loo, secretaris.

Redactie
Marjolijn Pouw (eindredactie), Charlotte Boschma, Els Olden, Carla van der Poel

Vaste medewerkers
Jacques van Alphen, Sarah Hart (foto's), Jan Pieters, José Plevier

Opmaak | Sanne Dresmé
Website | Hans Tebra
Drukwerk | Drukkerij van der Linden, Vliet 4a – 6 Leiden
Bezorging | **Organisatie** Jan Demper. **Bezorgers**: Sarah Hart, Aart Martin de Jong, Adri Klaassen, Jan Pieters, José Plevier, Marjolijn Pouw, Evelyne van Lottum en Marcel Schikhof, Henk van der Wal

AAN DIT NUMMER WERKTEN MEE

Artikelen en gesprekken | Jacques van Alphen, Marga Bakker, Charlotte Boschma, Dorrit van Dalen, Jan Demper, Koen Fick, Bep & Jos Kastelijns, Leendert Couprie, Sander Hees, Aart Martin de Jong, Adri Klaassen, Fred van der Loo, Barend Kraal, Trudy Kwik, Bridget McNamer, Peter van Oosterhout, José Plevier, Carla van der Poel, Marjolijn Pouw, Arnold Schalks, Giny Schoemaker &Theresa Steeman, Roeland van Wely

Berichten | Jan Demper, Aart Martin de Jong, Adri Klaassen, Fred van der Loo, Carla van der Poel, Marjolijn Pouw

Foto's en illustraties | Charlotte Boschma, Jos van der Broek, RAL, Doopsgezind-Remonstrants samenwerkingsverband, Bas van Egmond, Gemeente Leiden, Sarah Hart, Esther Kok, Kwik Events, Issa, Bep & Jos Kastelijns, Hans Klop DigiPhot, Sara Ortega, Carla van der Poel, Arnold Schalks, Sonja Wagemans, Roeland van Wely

Donateurs | M.L.C. de Geus, Gemeente Leiden, VvE Kruitschip

De *Hart van de Stadkrant* is een uitgave van PAL Leiden. Hij wordt gemaakt en bezorgd door vrijwilligers.

LID WORDEN VAN PAL LEIDEN OF DONATEUR?

Dat gaat heel gemakkelijk.

1. **Lid worden** | Ga naar de website palleiden.nl. Kies in het hoofdmenu Aanmelden-Lid worden en vul daar uw gegevens in. Kort daarna ontvangt u digitaal de factuur voor uw lidmaatschap: € 10 ongeacht de omvang van uw huishouden.
2. **Donateur worden** | Stuur een mail naar info@palleiden.nl met uw persoons- en/of bedrijfsgegevens en het bedrag dat u wilt doneren (minimaal € 15). U ontvangt vervolgens een factuur met het door u aangegeven bedrag. Bij een donatie van € 100 of meer vermelden wij uw naam achter op de Hart van de Stadkrant.

Zeer bedankt!

BELANGRIJKE TELEFOONNUMMERS

Wijkagent Dennis Perdok: **0900 8844**
Buitengewoon Opsporingsambtenaar (BOA) Martin Oppelaar: **14071 of** m.oppelaar@leiden.nl
Gemeentelijke diensten **14071**